

1862 KARADAĞ ASKERİ HAREKATI VE SONUÇLARI

ZAFER GÖLEN*

Giriş

Karadağ, Osmanlı Devleti için hemen hemen her dönem problemleri bölge olmuştur. Özellikle Danilo Petroviç Njegoş (1697-1735)¹ ile Karadağ'da iktidarı ele geçiren Petroviç ailesi hiçbir zaman Osmanlı hakimiyetini kabul etmemiştir². Danilo Petroviç bu tavrını 1702 noelinde Karadağ'da bulunan bütün Müslümanları bir gece içinde katlederek göstermiştir³. Bu kanlı olaya Karadağ tarihinde “*Karadağ Akşam Duası*” adı verilmiş ve kutsanmıştır⁴. Petro-

* Doç. Dr. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Tarih Öğretim Üyesi, zgolen@mehmetakif.edu.tr.

¹ Resim: 3.

² Osmanlı Devleti ile Karadağ arasındaki hukuki ilişki henüz ciddi bir araştırma ile aydınlatılabilmemiş değildir. Bu yüzden Karadağ'ın Osmanlı Devleti içindeki statüsü hususunda ciddi soru işaretleri mevcuttur. Fakat teorik durum bir yana, Karadağ 1700'lerden sonra bağımsız bir devlet gibi hareket etmiştir. Osmanlı Devleti bu durumu kabul etmemesine rağmen mevcut bilgilere dayanarak şunlar ifade edilebilir:

- 1- Osmanlı Devleti Karadağ'ın iç idaresine çoğu zaman karışmamıştır.
- 2- Karadağ bazen dini, bazen seçilmiş, bazen soya dayalı idareciler tarafından idare edilmiş; ancak bu idarecilerin hiçbiri İstanbul tarafından atanmamıştır.
- 3- İstanbul'un Karadağ idarecileri ve halkı üzerinde otoritesini gösteren herhangi bir işaret yoktur. Mesela, Osmanlı yargı hukuku Karadağ'da hiçbir zaman uygulanmamıştır.
- 4- Karadağ dış ilişkilerinde bağımsız bir devlet gibi hareket etmiş, Osmanlı Devleti de bu duruma ses çıkarmamıştır. Bakınız, “Montenegro, The Herzegovine, and The Slavonic Populations of Turkey”, *Macmillan's Magazine*, Volume: VI: August-1862, Macmillan And Co., Cambridge, 1862, s. 348 (Bundan sonra *Macmillan's* olarak gösterilecektir.).

³ Francis Seymour Stevenson, *A History of Montenegro*, Elibron Classics Series, 2005, s. 123-125; Georges Castellán, *Balkanların Tarihi*, Çeviren: Ayşegül Yaraman-Başbuğu, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1992, s. 315; Elizabeth Roberts, *Realm of the Black Mountain. A History of Montenegro*, Hurst & Company, London, 2007, s. 132-136; Božidar Jezernik, *Vahşi Avrupa. Batı'da Balkan İmajı*, Çeviren: Haşim Koç, Küre Yayınları, İstanbul, 2006, s. 121-122; Ruth Trouton, *Peasant Renaissance in Yugoslavia 1900-1950. A Study of the Development of Yugoslav Peasant Society as Affected by Education*, Routledge, London, 1998, s. 43; Ferik Selâmi, *Muhârebe-i Şarkıyye Tarihi*, Ankara: Milli Kütüphane, Yazma Demirbaş No: 06 Mil Yz B 335/1, s. 30.

⁴ Castellán, *a.g.e.*, s. 315; Andrew Archibald Paton, *Researches on The Danube and The Adriatic; or, Contributions to The Modern History of Hungary and Transylvania, Dalmatia and Croatia, Servia and Bulgaria*, Volume:I, Leipzig: F. A. Brockhaus, 1861, s. 190-191, 198-200.

viçler'in bu tutumuna karşı Osmanlı Devleti, Karadağ'a seferler yapmış, fakat her defasında da zorlu coğrafya, Karadağlıların vahsetle örüntülü kahramanlık ve askerlik anlayışları⁵ nedeniyle, Karadağ üzerinde bir türlü tam anlamıyla kontrol sağlayamamıştır. Karadağlılar ise 1870'lere kadar bölgede eşkıyalık⁶ yaparak çevreye zarar vermişler, özellikle memleketlerindeki ekonomik yetersizliği çevreye yaptıkları "yağma akanları" ile gidermeye çalışmışlar, yağma ve çapulculuğu adeta bir geçim vasıtası haline getirmişlerdir⁷. Onların bu hareketleri İşkodra, Hersek ve Bosna'da oturan Osmanlı paşaları tarafından engellenmeye çalışılmış ise de başarılı olunamamıştır.

Karadağlıların Osmanlı siyaset sahnesindeki yükselişleri Ruslar ve Avrupa'da gelişen romantik dinî ve milliyetçi anlayış sayesinde. Ruslar daha I. Daniilo Petroviç zamanından beri Karadağ ile ilgilenmeye başlamışlardır. Karadağ sosyal olarak klanlardakine benzer hiyerarşik bir düzene sahipti. Çetine'de⁸ oturan idareci sadece en büyük klanın üyesi olduğu için ülkeyi idare etme hakkına sahipti. Vergi toplayamıyor, ülke adına yapılan harcamaları kendi cebinden veya Rusya'dan gelen yardımlarla karşılıyordu. Karadağlılar da bunun bilincinde olarak 300 yıl süren Osmanlı-Rus mücadelesinde kayıtsız şartsız Ruslar'ı desteklemişler, her Türk-Rus savaşında Osmanlı Devleti'ne cephe almışlardır⁹.

⁵ Karadağlı erkekler için yatakta ölmek büyük utançtı. Karadağlı erkekler kendilerinin yer yüzüne düşmanlarıyla (Müslüman-Türkler) savaşmak için geldiklerine inanırlardı. 10 yaşında silah taşımaya başlayan bir erkek ölene kadar başka herhangi bir işle meşgul olmazdı. Onların tek gâilesi hiç durmadan sınır boylarındaki diğer bölgelere saldırmaktı. Seferden dönen Karadağlı erkekler ailelerine düşmanların kellelerini, kulak, burun, dudak gibi uzuvlarını hediye olarak getirirlerdi. Bölgedeki coğrafi şartlar nedeniyle ortaya çıkan bu yaşam biçimi, (savaşa ve insan öldürmeye yükledikleri anlam bir yana bırakılırsa) Karadağlılar'ı gerçekten de becerikli savaşçılar yapmaktaydı. Onlar emir almaları halinde birkaç saat içinde savaşa hazır hale geliyorlar, savaş kumanyaları olan bir parça ekmeğe ve peynir gibi yanda taşınabilir malzemeler hariç, savaşmak için başka herhangi bir malzemeye ihtiyaç duymuyorlar, uzun mesafeleri yürüyebiliyor ve açlığa çok uzun süre dayanabiliyorlardı. Bakınız, Paton, *a.g.e.*, s. 201.

⁶ Eşkıyalık ya da yaygın adı ile "haydutluk" Karadağ ve Balkanlar'da övünülecek bir husustu. Bölgedeki halk türkü ve öykülerinin büyük çoğunluğu haydutların kahramanlıklarıyla ilgilidir. Bu konu hakkında kısa bir değerlendirme için bakınız, Trouton, *a.g.e.*, s. 19, 22, 47-49.

⁷ Karadağ Vladika Nikola 1863'de kendisini ziyaret eden İngiliz Vikontes Strangford'a, ülkesinde biraz tarıma elverişli bir bölge veya ticaret yapabileceği bir limana sahip olsa Karadağlıların komşu ülkelere akın yapmaktan vazgeçeceklerini ifade etmiştir. Bakınız, Emily Anne Beaufort Smythe Strangford, *The Eastern Shores of The Adriatic in 1863. With A Visit to Montenegro*, Richard Bentley, London, 1864, s. 161-162.

⁸ Resim: 12.

⁹ Castellan, *a.g.e.*, s. 320; Osman Karatay, "Osmanlı Hakimiyetinde Karadağ", *Balkanlar El Kitabı*, Derleyenler: Osman Karatay-Bilgehan A. Gökdağ, c. I-Tarih, KaraM&Vadi 2006, s. 364-367; L. S. Stavrianos, *The Balkans since 1453*, Hurst & Company, London, 2002, s. 237.

XIX. yüzyıl başında Avrupa'da Yunanlılara duyulan romantik hayranlık yüzyılın ortalarından itibaren Karadağlılara beslenmeye başlanmıştır. Avrupalılar Karadağlıları eski Yunan'daki Sparta ile özdeşleştiriyorlardı. Onlara göre Karadağlılar, çok küçük bir kuvvetle kendinden kat kat büyük ordulara karşı boyun eğmeyen özgürlük savaşçıları, kahramanlığın canlı temsilcileriydiler. Mesela 1875'de Çetine'ye giden İngiliz gazeteci Stillman, orada "*Homer Çağı'na ait eski kahramanları gördüğünü, bu yalın kahramanlık karşısında kendi benliğini bulduğunu ve hiçbir İngiliz erkeğin bu duruma karşı koyamayacağını*" yazar¹⁰. Karadağ ise Müslüman fanatizminin hüküm sürdüğü topraklarda Hıristiyanlar için kurtarılmış bir adaydı¹¹. Karadağlılar, Batılıları ileriki yıllarda da cezp etmeye devam etmiştir. 1908'de bölgeyi gezen Hutchinson Karadağlı askerlerden ve Çetine'deki yaşamdan hayranlıkla bahsetmiştir¹². Yine bir süre Karadağ'da bulunmuş olan William Sloane de "*Karadağlılar çağdaş hareketlerle henüz yüz yüze gelemediklerinden pek çok ilkel erdemle pırdarlar*" ifadelerini kullanarak Karadağ toplumunu yüceltir¹³. Batılıların yanında kimi yerli yazarlar da Karadağlılara hayranlıklarını dile getirmekten çekinmezler. XIX. yüzyıl sonunda kaleme alınan bir eserde Karadağ ile ilgili hayranlık dolu ifadeler mevcuttur. Yazar Karadağ'a olan hayranlığını, "*Pek az millet bulunur ki, Karadağlılar kadar vatanlarının istiklâliyeti uğruna can şiperâne ve fedekârâne müdafaaaya çalışmış olsun. Karadağlılar vatan itihaz idüb asırlarca içinde yaşadıkları Karadağ kıtasının vaziyet-i tabiiyye ve eczâ-yı terkibesinin haricden gelen düşmanlara mukâvemet hususunda velev ki mikdarları kalil olsa bile muâvenet-i tabiiyye-i fevkaladeye sebep müstakil olagelmekte olmas...*"¹⁴ sözleriyle dile getirerek Karadağ'ı över.

Karadağlılar, XIX. yüzyılla birlikte bağımsızlık isteklerini daha çok dile getirmeye başladılar. Yüzyılın hemen başında I. Petar Petrovic (1782-1830)¹⁵ III. Selim tarafından kendisine verilen bölgeyi idare etme imtiyazını bağımsızlık olarak algıladı ve bağımsız bir prens olduğunu ilân ederek, bağımsızlığının diğer devletler tarafından tanınmasını talep etti. Tabii olarak İstanbul böyle bir fermânın varlığını hiçbir zaman kabul etmedi ve Petar'ın tüm taleplerini reddet-

¹⁰ William James Stillman, *Herzegovina and the Late Uprising: The Causes of the Latter and the Remedies, from the Notes and Letters of a Special Correspondent (1877)*, Longmans, Green and Co. (Reprint: Kessinger Publishing), London, 1877, s. 26.

¹¹ Jezernik, *a.g.e.*, s. 115-120; Dennis P. Hupchick, *The Balkans From Constantinople to Communism*, Palgrave Macmillan, New York, 2004, s. 258.

¹² Frances Kinsley Hutchinson, *Otomobile İlk Gezi Balkanlar 1908. Dalmasya, Karadağ, Bosna ve Hersek Yollarında*, Çeviren: Gül Çağalı Güven, Aksoy Yayıncılık, İstanbul, 1999, s. 172-181.

¹³ William M. Sloane, *Bir Tarih Laboratuvarı Balkanlar*, Çeviren: Sibel Özbudun, Nesnel Yayınları, İstanbul, 2008, s. 57.

¹⁴ Ferik Selâmi, *Muhârebe-i Şarkıyye Tarihi*, s. 25.

¹⁵ Paton, *a.g.e.*, s. 195-198; Resim:4.

ti. Ardından Karadağlılar bağımsızlık elde etmek amacıyla, Ruslarla birlikte Napolyon ordularına ve Türkler'e karşı savaştılar, ancak bir sonuç alamadılar¹⁶. Fakat II. Petar Petroviç'in¹⁷ (1830-1851) vladika olmasıyla Karadağ'da önemli bir zihniyet değişimi yaşandı. Petar, sadece silahlı mücadeleye değil, ideolojik mücadeleye de önem verdi. "Dağ Çelengi" adlı 1847'de Viyana'da basılan eserinde, şanlı Karadağ tarihine vurgu yaptı ve Karadağlıların ebedi düşmanları olarak Osmanlılar'ı ve Müslümanlar'ı gösterdi. Ona göre, Karadağ mutlaka Osmanlı kontrolünden kurtulmalıydı. Bunun için de topyekün bir mücadele gerekmekteydi. Sonuçta o, Karadağ toplumunu tüm yetersizliklerine rağmen bir savaş makinesine dönüştürmeyi başardı¹⁸.

II. Petar, Karadağ toplumunu savaş makinesine dönüştürme çabasının meyvelerini kendi idaresi zamanında alamadı. Ancak kendisinden sonra idareyi ele alan yeğeni II. Danilo Petroviç (1851-1860)¹⁹ amcasının hazırladığı toplumu Osmanlılar'a karşı kullanmayı iyi bildi. Bu dönemde özellikle 1849-51 ve 1857-59 isyanları sırasında gerek asilere destek vererek gerekse doğrudan müdahalelerle bölgedeki Osmanlı otoritesini yok etmek için elinden gelen her şeyi yaptı. 1850'lerdeki faaliyetleri ancak 1853'de Ömer Lütü Paşa'nın²⁰ başarılı Karadağ seferi sayesinde durdurulabildi. O iktidarı Rusya ve Avusturya-Macaristan'ın araya girmesi sayesinde ancak koruyabildi²¹. Kırım Savaşı sırasında tarafsız

¹⁶ Macmillan's, s. 346-347.

¹⁷ Resim: 5.

¹⁸ Edward Dennis Goy, *The Sabre and Song. Njegoš: The Mountain Wreath*, Cambridge, s. 1-90; Petar II Petrović Njegoš, "The Mountain Wreath", *Discourses of Collective Identity in Central and Southeast Europe (1770-1945) Texts and Commentaries*, Edited By: Balázs Trencsényi and Michal Kopeček, Volume: II: National Romanticism. CEU Press, Budapest-New York, 2007, s. 428-435; Andrew B. Wachtel, "How to Use a Classic: Petar Petrović Njegoš in the Twentieth Century", *Ideologies and National Identities. The Case of Twentieth-Century Southeastern Europe*, Edited by: John R. Lampe and Mark Mazower, CEU Press, Budapest-New York, 2004, s. 131-153; Castellan, *a.g.e.*, s. 320-321; Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi 18. ve 19. Yüzyıllar*, Çeviren: İhsan Durdu, Haşim-Gülçin Koç, Küre Yayınları, İstanbul, 2006, s. 275-278; Hupchick, *a.g.e.*, s. 257-258; Dervla Murphy, *Through The Embers of Chaos. Balkan Journeys*, John Murray, London, 2003, s. 311-313; Trouton, *a.g.e.*, s. 43.

¹⁹ Resim: 6.

²⁰ Resim: 1.

²¹ Benoit Brunswik, *Recueil De Documents Diplomatiques Relatifs Au Monténégro Avec Une Introduction*, Chez M. S. H.-H. Weiss, Libraire A Péra, Constantinople, 1876, s. 45-63; Ferik Selâmi, *Muhârebe-i Şarkıyye Tarihi*, s. 36-37; *Karadağ'ın Devlet-i Âliyye'ye İsbât-ı Taallukuna Dair Fuad Paşa Hazinehânesi'nin Kaleme Aldıkları Lâyihâ*, Ankara: Milli Kütüphane, Yazma Demirbaş No: 06 Mil Yz B 117, s. 1-4; Ahmed Midhat, *Üss-i İnkılâb, Kısm-ı Evvel: Kırım Muhârebesinden Cülûs-ı Hümayûna Kadar*, Takvîmhâne-i Âmire Matbaası, İstanbul, 1294, s. 298-309; Osman Karatay, "Karadağ'ın Bağımsızlık Mücadelesi", *Balkanlar El Kitabı*, Derleyenler: Osman Karatay-Bilgehan A. Gökdâğ, c. 1-Tarih, Karam&Vadi 2006, s. 463; Jelavich, *a.g.e.*, s. 278, 379; Murphy, *a.g.e.*, s. 313-314.

kalan Danilo, bu kez 1856 Paris Barışı'nda istediği bağımsızlığı elde etmeye çalıştı, fakat orada da amacına ulaşamadı²². Anlaşma sonrasında çok istediği bağımsızlığı kendisi gerçekleştirmek için harekete geçti. Doğrudan Osmanlı Devleti ile karşılaşmayı göze alarak 1857'de yeniden sahneye çıktı. Başarılı ve iyi idare edilen bir süreç sonunda, 1858 Mayıs'ında amcası Mirko²³ komutasındaki Karadağ birlikleri Grahova'da büyük bir Osmanlı ordusunu yok etmeyi başardı. Bu başarı ona Grahova bölgesini ve 1859 Osmanlı-Karadağ sınır antlaşmasını sağladı. İlk kez Osmanlı Devleti ile Karadağ arasında sınır çekildi. Böylece Karadağlı idarecilerin "benim" diyebilecekleri toprakları ortaya çıktı. Ancak Danilo 1860'da şüpheli bir suikast sonucu hayatını kaybedince onun projeleri yarım kaldı.

Yerine geçen yeğeni Nikola Petroviç²⁴, daha iktidarı ele alır almaz tek hefinin "Hâlâ kul olan Sırp topraklarını kurtarmak" olduğunu ilan etti²⁵. Fakat o amcasının radikal politikalarını bırakarak, Osmanlı Devleti'ne karşı daha sinsi bir politika izledi. Osmanlı Devleti'yle doğrudan mücadele yerine, Hersekli asileri destekleyerek dolaylı mücadele stratejisini benimsedi²⁶. Bu yüzden 1859'da gerilemeye başlayan Bosna Hersek isyanı 1860 sonlarında Hersek'te yeniden alevlendi. Karadağ'ın kendi yaşam sahası olarak gördüğü²⁷ Hersek-Karadağ sınırında şiddetli çatışmalar yaşandı²⁸. 1857'den beri asilerin ardındaki esas kuvvetin Karadağ olduğunun bilinmesine rağmen, Paris Barış Antlaşması'nın yedinci ve dokuzuncu maddeleri gereği Karadağ'a karşı bir türlü harekete geçilemedi²⁹. Karadağ bu koruma zırhının ardından tahrik ve saldırılarına devam etti. Osmanlı Devleti Karadağ destekli saldırıları öne sürerek Karadağ'ın

²² Fosféro, *Le Monténégro. Simple Question A Messieurs Les Plénipotentiaires Des Nouvelles Conférences De Paris*, Chez Tous Les Libraires, Paris, 1858, s. 1-16; Brunswik, *a.g.e.*, s. 63-69; Macmillan's, s. 346-347; Karatay, *Karadağ'ın Bağımsızlık Mücadelesi*, s. 463; Jelavich, *a.g.e.*, s. 278.

²³ Resim: 7.

²⁴ Grahova'da Osmanlı ordusunu yenen ve kendisine "Karadağ'ın Kılıcı" denilen Mirko'nun oğlu. Resim: 8.

²⁵ Stevenson, *a.g.e.*, s. 189; George Arbuthnot, *Herzegovine; or Omer Pacha and The Christian Rebels. With A Brief Account of Servia, Its Social, Political, and Financial Condition*, Longman, Gren, Longman, Roberts, & Gren, London, 1862, s. 134-140.

²⁶ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. VII, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1988, s. 6.

²⁷ Handtke'nin haritasında, Karadağ dâhilinde yeşil çizgi ile belirtilen hat ile Karadağ'ın uluslararası sınırları arasında kalan bölge. Bakınız, Harita: 4; Macmillan's, s. 348.

²⁸ Macmillan's, s. 348-349.

²⁹ Paris Barış Antlaşması'nın yedinci maddesi gereği, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğü Avrupa Devletleri'nin garantisine altına alınmaktaydı. Dokuzuncu maddede ise, padişahın tek yanlı olarak "Hristiyan tebaaya iyi niyetini göstereceği" yer almaktaydı. Bakınız, *Muâhedât Mecmûası*, c. IV, İstanbul 1298-Tıpkıbasım Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2008, s. 248-249.

kontrol edilmesi için “sözde” müttefiklerini ikna etmeye çabaladı. Karadağ’ın bitmek bilmeyen saldırıları karşısında Batılı güçler iki taraf arasında kontrollü bir çatışmaya göz yumdular. Fakat mücadele başladığında Rusya, Fransa, İngiltere, Avusturya-Macaristan ve Prusya’dan oluşan Batı bloğu idarecilerinden hiç kimse Karadağ’ın bu kadar kısa sürede yenileceğini tahmin etmemişti. Hatta Batılı politikacıların çoğu Osmanlı ordularının Karadağ bataklığına saplanıp kalacağını, kendilerinin araya girerek çatışmalara son vermek zorunda kalacaklarını dahi düşünüyordular. Nihayet uzun süredir beklenen, ancak gecikmiş Karadağ askerî harekâtı 1862 yılının yaz aylarında gerçekleşecektir³⁰.

A- Harekât Kararının Alınması

1862 Karadağ Askerî Harekâtı, Osmanlı Devleti’nin XIX. yüzyılda aldığı en zor kararlardan biridir. Bunun bir takım nedenleri vardır:

1- Harekât kararı alınırken 1852-1853’te Karadağ’a karşı gerçekleştirilen askerî harekâtın sonuçları tekrar masaya yatırılmıştır. O tarihte Osmanlı kuvvetleri tarafından çok başarılı bir harekât icra edilmesine rağmen, Batılı ülkeler Osmanlı kuvvetlerinin Çetine’ye girmesine müsaade etmemişlerdi. Tam tersine Karadağ lehine idari düzenlemeler yapılmıştı. Kendileriyle Karadağlıların baş başa bırakılmayacağını bilen Osmanlı idarecileri, 1857’den beri zaman zaman gündeme gelen Karadağ harekâtı konusunda sürekli çekimser kalmışlardı. Hatta 1858’de Grahova ovasında 10.000 kişilik bir Osmanlı ordusunun Karadağlılar tarafından yok edilmesini dahi sessizce kabul etmişlerdi³¹.

2- Osmanlı Devleti’nin Paris Barış Antlaşması’na uymak istemesi

3- Ülkedeki malî bunalım³²

4- Karadağ’ın zor coğrafyası

5- İstanbul’un Karadağ kaynaklı sorunlara uzun süre yerel asayiş problemi olarak yaklaşması

6- Batılı memleketleri operasyonun gerekliliğine ikna etmek³³

Hâlbuki Bosna’da asilere karşı yürütülen askerî mücadelelere bizzat katılmış ve uzun süre bölgede bulunmuş olan Ergirili Ahmed Hilmi İbni Resul,

³⁰ Karatay, *Karadağ’ın Bağımsızlık Mücadelesi*, s. 464-465; Murphy, *a.g.e.*, s. 314.

³¹ Arbuthnot, *a.g.e.*, s. 126-134.

³² İngilizler, Karadağ harekâtına katılan ordunun masrafinin İngiltere’den alınan borçla finanse edildiğini ve söz konusu kredinin alınma sürecinin harekâta yön verdiğini yazarlar. Bakınız, *Macmillan’s*, s. 349.

³³ Bu konuda başarılı olduğunu iddia etmek güçtür. Harekât sürerken İngiltere’de yayınlanan kimi dergilerde sert bir üslupla eleştirilmiştir. Eleştirenlere göre harekâtın tek bir sonucu olacaktır, o da “*Hristiyanların ölümüdür*”. Bakınız, *Macmillan’s*, s. 350; Karal, *a.g.e.*, c. VII, s. 5.

1857'den beri isyanlardaki Karadağ etkisine değinerek Karadağ devreden çıkarılmadan Bosna topraklarına huzur gelmeyeceğini yazmış ve bu görüşünü her Karadağ saldırısı sonrasında da tekrarlamıştır³⁴. Ömer Lûtfî Paşa da Hersek'e geldikten sonra, "*Bölgede asilerin arkasında Karadağ'ın olduğunu*" vurgulamış ve "*mücadelenin iki cephede birden yürütülmesi*" gerektiğini ifade etmiştir³⁵.

1861 Ağustosunda kaleme alınan bir tezkirede de Karadağ'ın isyanda oynadığı role değinilmiş ve Karadağ kontrol edilmeden isyanın sona ermeyeceği açıkça ifade edilmiştir. Devletin ve Karadağ'ın pozisyonu şu cümlelerle dile getirilmiştir:

"Reis-i mûmaileyhe (Karadağ Vladikası³⁶) Düvel-i Fehime me'mûrları tarafından icrâ olunmuş olan nasihat ve tenbihâtın dahi bir semeresi görülemeyerek serkeşâne virdiği cevap ve müşârünileyh Ömer Paşa Hazretlerine yazub sureti gönderilmiş olan mektubu me'âli adeta kendüsünü bir hükümet-i müstakile reisi makamında göstermiş ve murad-ı aslisi ne idüğünü meydana koymuş idüğüne binaen bidâyet-i meseleden berü tezekkür olunduğu ve bu def'a dahi encümen-i mahsûs-ı meşveretin netice-i mütalaâtından bulunduğu üzere Karadağ ahâlisinin tahrik ve i'ânesiyle hayli zamandır âlem-i ifrâz-ı bagıyy ve isyân olan nevâhi-i ma'lûm ahâlisi her dürlü şekâvet-i hebâseti icrâ eylemiş ve pek çok kan dökmüş oldukları halde Taraf-ı Devlet-i Aliyye'den şiddetle te'dib ve terbiyeleri yoluna gidilmeyerek şimdye kadar nesâyih ve te'minât ile taht-ı itâ'ate alınmalarına fevkâ'l-gâye çalışmış ve müşârünileyh hazretleri canibinden dahi düvel-i müşârünileyh me'mûrlarının dahi meşhûd ve ma'lûmları olarak pek çok mesa'î maslahâta sarf olunmuş ise de kârgir-i te'sir olmayup nihâyet emirde tevsî-i memleket ve istihsâl-i istiklâl maddesi meydana çıkmış olmasıyla artık kuvve-i kafiye ile Memâlik-i Şâhane'den olan mahalleri zabt ve idâre altına almakdan başka çare kalmamıştır..."³⁷.

Tezkiredeki ifadelerden de anlaşılacağı gibi hükümet Karadağ'ın isyandaki rolünün farkındadır. Fakat Karadağ'a bir askerî harekât yapılmasının önünde uluslararası kamuoyu ve malî sıkıntıları aşmak gibi çok ciddi engeller vardı. Bu nedenle Karadağ operasyonu için bir yıl daha beklenmesi gerekmiştir. Harekâta

³⁴ Ergirili Ahmed Hilmi İbni Resul, *Osmanlı-Karadağ Muhârebâtı Tarihçesi*, İstanbul Üniversitesi Yazma Eserler Kütüphanesi, Türkçe Yazma nr: 10071, varak: 50b, 51b.

³⁵ B.O.A., *A.MKT.U.M.*, nr: 478/12.

³⁶ Vladika: Karadağlı rahip idarecilere verilen ad. Bu sistem gereği Karadağ'da idareyi ele alan Njeçoşlar aynı zamanda Çetüne baş piskoposluğu görevini de icra ediyorlardı. Din adamı kimlikleri yüzünden evlenemediklerinden iktidar amcadan yeğene geçiyordu.

³⁷ B.O.A., *A.AMD.*, nr: 94/80.

kadar geçen bir yıllık sürede uluslararası kamuoyu Karadağ harekâtı için hazırlanmış, harekât için gerekli para borçlanılarak bulunmuş ve 1862'ye geldiğinde harekâtın önünde herhangi bir engel kalmamıştır.

B- Harekât Hazırlığı

Harekâtın ilk sinyalleri, 23 Nisan 1861'de Ömer Lûtfî Paşa'nın Rumeli Ordu Komutanlığı, Rumeli Valiliği ve Bosna Teftiş Komisyonu Başkanlığı'na atanmasıyla gelmiştir³⁸. Ömer Lûtfî Paşa'nın bu göreve getirilmesinde, 1849-51 Bosna İsyanı'nı bastırması ve o tarihte probleme yol açan Karadağ'ı 1853'te dize getirmesi etkili olmuştur. Paşa, aldığı emir gereği 11 Mayıs'ta vapurla İstanbul'dan ayrılmış, 16 Mayıs'ta Hersek'e ulaşmış, 25 Mayıs'ta ise Saraybosna'ya varmış, üç gün Saraybosna'da dinlendikten sonra isyan bölgesi Hersek Sancağı'nın idare merkezi Mostar'a giderek çalışmalarına başlamıştır³⁹. İngilizler, Paşa'nın bölgeye gönderilmesini tamamen Karadağ harekâtı ile ilişkilendirirler. Çünkü onlara göre Paşa, "*Hersek isyanını bastırmak için bir şey yapmamış, tüm mesaisini Karadağ sınırını abluka altına almaya harcamış, bu maksatla 30.000 kişilik bir orduyu Karadağ sınırına yığmıştır.*"⁴⁰

Harekâtın icrasına ait ilk somut gelişme ise 1862 Ocak ayında yaşanmıştır. Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî Üyesi Miralay Osman Bey, 31 Ocak 1862'de Mostar'a gelerek Ömer Lûtfî Paşa ile muhtemel Karadağ askerî harekâtını görüşmüştür. Bu görüşmede Karadağ harekâtı için gerekli belge ve bilgiler Ömer Lûtfî Paşa'ya iletilmiştir. Bundan sonra gizlice sefer hazırlıklarına başlanılmış, harekât için gerekli iâşe, cephane ve insan gücü eksikleri giderilmiştir. Ordunun ana kuvvetleri Karadağ harekâtı için hazırlanırken, Haziran ayına kadar Karadağ ile mücadeleyi yürüten Hersek kuvvetleri oldukça yipranmıştır⁴¹.

³⁸ B.O.A., *A.MKT.MHM.*, nr: 215/96, 12 Şevval 1277/23 Nisan 1861 tarihli İsmail Paşa'ya gönderilen tezkire; Belge: 3; Ergirli Ahmed Hilmi İbni Resul, *Osmanlı-Karadağ Muhârebâtı Tarihiçesi*, varak: 49a-49b, 50b-51a; Ahmed Cevdet Paşa, *Ma'rûzât*, Yayına Hazırlayan: Yusuf Halaçoğlu, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1980, s. 25, 45. Tayin, Ahmed Lûtfî Efendi'nin eleştirisine neden olmuştur. Ahmed Lûtfî Efendi tayini, "*Devlet-i Aliyye'nin tutar eli olan Rumeli iklim-i cesiminde vâki' üç me'mûriyyet-i mu'tenâ-bahânın evlâd-ı vatandan olmayan bir me'mûrda birleşdirilmesi acaba kaht-ı ricâlden veyâhûd ricâl-i mevâcidenin, İstanbul'un havâsından ayrılmamalarından mıdır bilemem*" sözleriyle kınar. Bakınız, Ahmed Lûtfî Efendi, *Vak'a-nüvis Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi*, c. IX, Yayınlayan: Münir Aktepe, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1984, s. 170; Karal, *a.g.e.*, c. VII, s. 4.

³⁹ Ali Suavi, *A Propos de L'herzégovine. Monténégro*, Imprimerie Victor Goupy, Paris, 1876, s. 30.

⁴⁰ *Macmillan's*, s. 349.

⁴¹ Ergirli Ahmed Hilmi İbni Resul, *Osmanlı-Karadağ Muhârebâtı Tarihiçesi*, varak: 77b.

Tüm hazırlıklar tamamlandıktan sonra ordunun sevk ve idaresini kolaylaştıracağı düşünülerek, Ömer Lûtfi Paşa'nın maiyetinde bulunan Rumeli Ordû-yı Hümayûnu Kurmay Başkanı Ferik Abdi (Abdülkerim) Paşa'nın rütbesi müşirliğe yükseltilerek İşkodra Mutasarrıflığı'na ve İşkodra Umûm komutanlığına atanmıştır. Görevi devralan Abdi Paşa İşkodra'ya gittiğinde bölgedeki Osmanlı kuvvetlerinin sayısını yeterli görmemiş, derhal hazırlıklara başlayarak asker mevcudunu artırmıştır. Paşa'nın İşboz'a doğru harekete geçtiği 30 Mayıs 1862'de yanında 14 tabur nizamiye ve 2.000 muvazzaf asker vardı⁴².

Harekât esnasında komuta kargaşası yaşanmaması için Bosna Ordu Komutanı Derviş Paşa'nın⁴³ rütbesi de müşirliğe terfi ettirilerek Abdi Paşa ile aynı seviyeye yükseltilmiştir. Ömer Lûtfi Paşa ise İşkodra ve Hersek orduları arasındaki sevk ve idareyi sağlamak üzere deniz yoluyla İşkodra'ya gitmiştir⁴⁴.

Osmanlı harekât planına göre⁴⁵:

- 1- Kuzey orduları Nikşik'ten Ostrog istihkâmlarına ilerleyecek.
- 2- Ostrog'da başarılı olunması durumunda Oryaluka'ya ilerlenilerek, o bölge kontrol altına alınacak.
- 3- Kuzey ve güney orduları 20 kilometrelik Nikşik-İşboz hattını ele geçirecek, Brda bölgesi Karadağ ana karası olan Crnagora'dan ayrılacak.
- 4- İki ordu Plana Sahrası'nda birleşecek.
- 5- Jabyak-Riyeka üzerinden Çetine'ye ilerlenecek.

Plan, Derviş Paşa'nın komutasındaki Hersek ordusunun iyi sevk ve idaresi sonucu başarıyla icra edilmiş, tüm cephelerde Karadağ direnişi kırılmıştır.

Karadağ harekâtı için hazırlıklarını tamamlayan Bâb-ı Âli, bundan sonra Karadağ'dan silahsızlanması, ilan edilen seferberliğin kaldırılması ve askere alınanların terhis edilmesini istemiştir⁴⁶. Tabii olarak tüm istekler Karadağ tarafından reddedilmiştir. Talepleri kabul edilmeyen İstanbul, Karadağ harekâtı için düğmeye basmıştır. Bâb-ı Âli İstanbul'daki büyük devletlerin elçilerine birer nota vererek, "*Hersek'te asayişin sağlanması ve Karadağ'ın cezalandırılması hususunda gerekli tedbirleri alacağını*" bildirilmiştir⁴⁷. Bu sırada Mehmed Emin Âli Paşa yapı-

⁴² HRT 1994 D 1077.

⁴³ Resim: 2.

⁴⁴ Ergirili Ahmed Hilmi İbni Resul, *Osmanlı-Karadağ Muhârebâtı Tarihçesi*, varak: 84a; Ahmed Cevdet Paşa, *Tezâkir 13-20*, Yayınlayan: Cavid Baysun, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1991, s. 249-250.

⁴⁵ Stevenson, *a.g.e.*, s. 190-191; Harita: 1-2.

⁴⁶ Arbuthnot, *a.g.e.*, s. 138-140.

⁴⁷ *Macmillan's*, s. 349.

lacak harekâtın asayîşi temin etme amacı güdeceği ve Karadağ'ın statüsünü değiştirmek niyetinde olunmadığına dair yabancı ülkelerin elçilerine teminat vermiştir. Avusturya ve İngiltere teminatı kabul ederek Osmanlı Devleti'ni desteklemiştir. Fransa ve Rusya ise harekâtı engelleyemeyeceklerini anlayınca sessiz kalmayı tercih etmişlerdir⁴⁸.

Harekât konusunda günümüze kadar süren en önemli tartışma, iki tarafın asker sayısı hakkındadır. Çoğu birbirinin tekrarı olan bilgilere bakıldığında, Osmanlı tarafının asker sayısının 60.000, Karadağ tarafının ise 15.000 kişi olduğu kabul görülür⁴⁹. Verloop ise Osmanlı asker sayısının 100.000, Karadağlıların 25.000 kişi olduklarını yazar⁵⁰. Bir İngiliz dergisi ise Osmanlı asker sayısını 45.000 olarak zikreder⁵¹.

Osmanlı asker sayısı hakkında bir değerlendirme yapılacak olursa, İşkodra kuvvetlerinin 14 tabur nizamiye ve 2.000 muvazzaf; Hersek kuvvetlerinin ise 22 tabur nizamiye ve 1.000 muvazzaf askerden oluştuğu görülür. Fransız yazar Ubicini'nin Osmanlı ordu teşkilâtlanmasına dair verdiği bilgilere göre 1 tabur asker en fazla 816 kişiden oluşmaktaydı. Ubicini taburların hiçbir zaman bu rakama ulaşmadığını ek bilgi olarak ifade eder. Zira 3.260 kişi olması gereken 1 alaydaki nefer sayısı hiçbir zaman 2.800'ü geçmemiştir⁵². Yine de 1 taburda 816 kişi olduğu farz edilirse, İşkodra Ordusu'nun 13.424 kişi, Hersek ordusunun ise 18.952 kişi, toplam ordunun ise 32.376 kişi olduğu ortaya çıkar. Aynı askeri teşkilât kanunu⁵³ gereği her orduda 4 süvari, 1 topçu alayı bulunmalıydı. Süvari alayları 6 bölükten, her bölük ise 161'er⁵⁴ kişiden oluşmaktaydı. 1 süvari alayı

⁴⁸ Arbuthnot, *a.g.e.*, s. 32; Karal, *a.g.e.*, c. VII, s. 5.

⁴⁹ Stillman, *a.g.e.*, s. 24; *Büyük Türk Askerleri*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı-Büyük Türk Askerleri Serisi: 2, Ankara, 1981, s. 83.

⁵⁰ M. C. Verloop, *Le Royaume de Monténégro*, Berger-Levrault, Éditeurs, Paris, 1911, s. 20.

⁵¹ *Macmillan's*, s. 349.

⁵² Abdolonyme Ubicini, *El-Tanzimat. Organización de La Turquía Actual en Todos Sus Aspectos Político, Económico, Religioso, Militar, Literario, etc.*, Imprenta de Don Joso Trujillo, Hijo, Madrid, 1854, s. 220-222; Eserin Türkçe çevirisinde 1 taburun 815 kişi olduğu kayıttır. Türkçe çevirisinde 25 olması gereken mehter sayısı 24 olarak verilmiştir. Bakınız, A. Ubicini, *Türkiye 1850*, c. II, Türkçeye Çeviren: Cemal Karaağaçlı, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, Tarihsiz, s. 409-412.

⁵³ 1843 Askerî Teşkilât Kanunu. Bakınız, Ubicini, *El-Tanzimat*, s. 220; Ubicini, *Türkiye 1850*, c. II, s. 408; Xavier Heuschling, *L'empire de Turquie. Territoire, Population, Gouvernement, Finances, Industrie, Agricole, Manufacturière et Commerciale Voies de Communication, Armée, Culte, Etc.*, H. Tarşier-Paris: Guillaumin et C., Bruxelles, 1860, s. 321-

⁵⁴ Eserin hem İspanyolca hem de Türkçe çevirilerinde 161 olması gereken toplam bölük görevlilerin sayısı (1 Birinci Yüzbaşı, 1 İkinci Yüzbaşı, 1 Birinci Mülâzım, 1 İkinci Mülâzım, 1 Nalbant, 6 Başçavuş, 18 Onbaşı, 12 Borazan, 110 Atlı asker, 10 Atsız asker) Türkçe baskısında 153,

966 kişi, 4 alayın süvari toplamı ise 3.864 kişiydi⁵⁵. Topçu alayları ise 1.300 kişiden oluşmaktaydı⁵⁶. Sonuçta, mücadeleyi yürüten Rumeli Ordusu'nda bulunan tüm birliklerin tam kadro harekâta katıldığı kabul etsek dahi, nizami rakam ancak 37.540 kişiye ulaşmaktadır. Yukarıdaki kaynaklardan elde edilen hesaplamalar sonucu bölgedeki Osmanlı kuvvetlerinin en fazla 40.000, fiili harekâta katılanların ise 30.000 olduğu ortaya çıkar. Zira Osmanlı Devleti harekâtın anısına hazırlattığı “*Karadağ Madalyası*”ndan da 30.000 adet bastırmıştır⁵⁷. 40.000 kişilik genel toplama ise 20.980⁵⁸ kişilik Rumeli Ordusu'nun tüm birimleri, Dersaadet ve Hassa Orduları'ndan gönderilen takviye birlikler ve muvazzafklar eklendiğinde ancak ulaşılır.

C- Askerî Mücadele

1- Ostrog Harekâtı

Osmanlı ve Karadağ birlikleri arasındaki ilk fiili çatışma Nikşik'e zahire ikmâli sırasında yaşanmıştır. Osmanlı birlikleri Nikşik sevkıyatında Duga Boğazı'nı değil, oraya göre daha kısa ve geçilmesi kolay olan Kite güzergâhını tercih etmiştir. Karadağlıların Kite-Nikşik arasındaki tüm savunma hatlarını çetin mücadeleler sonucu imha etmeyi başaran Osmanlı ordusu, 5 Haziran 1862'de Nikşik'e ulaşmayı başarmıştır. Beraberlerinde getirdikleri zahire ve diğer malzemeleri kaleye teslim eden birlikler mutat olduğu üzere geri dönmemişler, 6 Haziran günü Karadağ içlerine yönelmişlerdir. Aynı gün Duga Boğazı'nın uzantısı stratejik Ostrog Boğazı'na ilerleyen Osmanlı kuvvetleri, buradaki Karadağ istihkâmlarına saldırmışlardır. Bu saldırı 1857'den beri gelişen süreçte Karadağ topraklarına yapılan ilk askeri harekât niteliği taşımaktadır. Ostrog saldırısı ile uzun süredir gündemde olan Osmanlı-Karadağ mücadelesi resmen başlamıştır. Saldırı başarılı olmuş, Ostrog Boğazı girişindeki Karadağ istihkâmları tahrip edilmiş ve Karadağ kuvvetleri Ostrog Manastırı'nın⁵⁹ olduğu

İspanyolca baskısında ise 151 verilmiştir. Bakınız, Ubicini, *El-Tanzimat*, s. 221; Ubicini, *Türkiye 1850*, c. II, s. 411.

⁵⁵ Ubicini süvari alaylarının hiçbir zaman 966 sayısına ulaşmadığını, en fazla 720 kişi olduklarını, 4 alayın toplam nefer sayısının ise 2.880 kişi olduğunu belirtir. Bakınız, Ubicini, *El-Tanzimat*, s. 221-222; Ubicini, *Türkiye 1850*, c. II, s. 411-412; Onun bilgilerini diğer Fransız araştırmacılar da doğru kabul ederler. Mesela, Xavier Heuschling de 1 alaydaki asker sayısını 2.880 olarak kabul eder. Bakınız, Heuschling, *a.g.e.*, s. 322.

⁵⁶ Ubicini, *El-Tanzimat*, s. 222; Ubicini, *Türkiye 1850*, c. II, s. 411-412; Heuschling, *a.g.e.*, s. 322.

⁵⁷ <http://www.turkishmedals.net>.

⁵⁸ Ubicini, *El-Tanzimat*, s. 222; Ubicini, *Türkiye 1850*, c. II, s. 412; Heuschling, *a.g.e.*, s. 322.

⁵⁹ Resim: 10.

kesime kadar itilmiştir. Operasyon iki gün sürmüş, 8 Haziran'da tekrar Nikşik'e dönülmüştür. 8 Haziran'ı dinlenerek geçiren Osmanlı ordusu, 9 Haziran'da yeniden Ostrog'ta toplanmış Karadağ kuvvetleri üzerine gitmiştir. Bölgedeki Karadağ kuvvetlerini dağıtan Osmanlı birlikleri, 10 Haziran'da Rudine üzerinden ana karargâh Bileke'ye dönmüştür⁶⁰.

Birinci Ostrog harekâtının, Karadağ mukavemeti ve direncini ölçmeye yönelik olduğu anlaşılmaktadır ve bu haliyle hedefine ulaşmıştır. Saldırı aynı zamanda Karadağ kuvvetlerinin tüm savunma planlarını bozmuştur. Çünkü saldırı sonrasında Osmanlı kuvvetlerinin çekildiği bölgelere, ciddi kuvvet kaydırması gerçekleşmiş, böylece İşboz'da bulunan savunma hatları zayıflamıştır. Karadağ kuvvetlerinin komutanı Mirko Petroviç⁶¹ kuvvetlerini Ostrog'a yığarken, Osmanlı kuvvetlerinin Ostrog'u geçebileceğini ve kendi topraklarında yenilebileceğini hiç hesaba katmamıştır. O, Karadağ'ın coğrafi avantajlarını kullanarak her durumda Türkler'i yenebileceğini düşünmekteydi.

2- Biyelo Pavloviç Harekâtı

7 Haziran 1862'de İşkodra ordusu Biyelo Pavloviç Nahiyesi'ne girmiştir. Orada 6.000 kişilik bir Karadağlı grupla karşılaşmıştır. Çıkan çatışmada Karadağlılar dağılmıştır. Ardından çevre köyleri kontrol altına almak için harekâta devam edilmiştir. Saha kontrolü sırasında Karadağlılar yeniden askerlere saldırmışlarsa da başarısız olmuşlardır. Çatışmalarda Osmanlı kuvvetleri 57 şehit, 136 yaralı; Karadağlılar ise 200 ölü, 200 yaralı vermişlerdir. Aslında bu göstermelik harekât, Derviş Paşa kuvvetleri ile birleşmeyi gizlemek için icra edilmiştir. Bu yüzden sıradan bir saha kontrolü süsü verilmiştir. Gerçekte ise İşkodra kuvvetleri dolaylı olarak Karadağ sınırına yığınak yapmışlardır⁶².

3- Belgrad "Çukurçeşme" Olayları

Osmanlı-Karadağ çatışmasından kazançlı çıkmayı uman Sırlar, iki taraf arasındaki çatışmayı fırsat bilerek uzun zamandır düşündükleri Türkleri Belgrad'dan çıkarma planını uygulamaya koymuşlardır. Sırlar 1857'den beri Hersek ve Bosna'daki isyancıları desteklemişler, bir Osmanlı-Karadağ çatışması

⁶⁰ Ergirili Ahmed Hilmi İbni Resul, *Osmanlı-Karadağ Muhârebâtı Tarihçesi*, varak: 89a-89b.

⁶¹ Mirko Petroviç: Grahova'da Osmanlı birliklerini yenen Karadağ birliklerinin komutanı ve mevcut Knez Nikola Petroviç'in babası. 1867'de koleradan ölmüştür. Bakınız, G. Muir Mackenzie- A. P. Irby, *Travels in The Slavonic Provinces of Turkey in Europe*, Volume: II, Daldy, Isbister & Co., London, 1877, s. 229; Resim: 7; Roberts, a.g.e., s. 231.

⁶² Ergirili Ahmed Hilmi İbni Resul, *Osmanlı-Karadağ Muhârebâtı Tarihçesi*, varak:87a.

çıkması için ellerinden geleni yapmışlardı. Nihayet 6 Haziran'da Osmanlı-Karadağ çatışması kaçınılmaz olunca, hiç fırsat kaybetmeden derhal harekete geçmişler ve 15 Haziran akşam üzeri “Çukurçeşme” olayları patlak vermiş, Türkler ve Sırlar arasında çatışmalar yaşanmaya başlamıştır. Bu olay aynı zamanda Sırp-Karadağ ittifakının da somut sonucudur. Sırlar, Karadağ üzerindeki baskıyı hafifletmek ve dikkatleri kendi üzerlerine çekmek için Belgrad'daki Osmanlı kuvvetlerini tahrik etmişlerdir⁶³.

Sırlara göre, Karadağ ile meşgul olan Osmanlı kuvvetleri onlarla uğraşamayacaklar, böylece onlar Belgrad'ı Türkler'den arındırma hedeflerine ulaşacaklardı. Olası bir Osmanlı müdahalesi durumunda ise Batılı kuvvetlerin Balkanlar'da iki “mağdur” Slav milletinin birden ezilmesine izin vermeyeceğini hesaplamaktaydılar. Böyle bir durumda Batılı güçlerin kendilerini destekleyeceğini düşündüklerinden onlar çatışmadan kârlı çıkacaklardı. Onların ihtimale kattıkları diğer bir seçenek ise, Osmanlı Devleti hem Karadağ hem Sırbistan ile başa çıkamayacak, mücadeleden yenik ayrılacaktı. Fakat, bu son seçenekte Sırbistan'ın da tıpkı Karadağ gibi mücadeleye dahil olması gerekmektedir. Oysa bu husus oldukça riskli idi. Çünkü Paris Barış Antlaşması'nın 28. ve 29. maddeleri ile Sırbistan “Batılı devletlerin koruması altında” kabul edilmişti⁶⁴. Bu nedenle Sırlar kendi başlarına hareket edemezlerdi. Batılı devletlerin ise aynı antlaşma ile toprak bütünlüğünü garanti ettikleri Osmanlı Devleti ile Sırlar arasında çıkacak bir çatışmaya sıcak yaklaşma ihtimalleri azdı. Sırlar'ın en fazla güvendikleri seçenek ise, Osmanlı-Karadağ mücadelesinin aylarca sürecektiydi. Sırlar'a göre, Bosna Hersek'teki isyanı beş yıldır bir türlü kontrol altına alamayan Osmanlı Devleti'nin, cesur savaşçılar topluluğu Karadağ karşısında başarı şansı, hele kısa sürede galip gelme şansı hiç yoktu. Sırlar'ın Karadağ harekâtına dair tahminleri tutmamış, ancak çatışmadan kazançlı çıkma stratejileri başarıyla uygulamaya konulmuştur. Zira 17 Haziran'da, Sırp saldırısına karşı koymak isteyen Belgrad Kalesi'ndeki Türk kuvvetleri Belgrad'ın Sırp mahallerini 56 topla, saat 08:00-13:00 arasında beş saat boyunca bombardıman etmişler, bu

⁶³ Ergirili Ahmed Hilmi İbni Resul, *Osmanlı-Karadağ Muhârebâtı Tarihçesi*, varak:89b-93a.

⁶⁴ *Muâhedât Mecmûası*, c. IV, s. 256; Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*, c. I, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1953, s. 351; J. A. R. Marriott, *The Eastern Question An Historical Study in European Diplomacy*, At The Clarendon Press, Oxford, 1918, s. 277; Fuat Andıç-Süphan Andıç, *Kırım Savaşı Ali Paşa ve Paris Antlaşması*, Eren Yayınevi, İstanbul, 2002, s. 74; Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. VI, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1988, s. 67; Stavrianos, *a.g.e.*, s. 255, 337.

olay Batı kamuoyunda tam bir şok etkisi yaratmıştır⁶⁵. Bir anda tüm gözler Belgrad'a çevrilmiş, Sırlar "mağdur" rolü ile Sırbistan'daki Osmanlı varlığının meşruiyetini tartışmalı hale getirmişlerdir. Süreç 1867'de Sırbistan'daki kalelerden Türk askeri varlığının çıkarılması ile sonuçlanmıştır⁶⁶.

4- Grahova-Benan Harekâtı

Hersek Ordu Komutanı Derviş Paşa, 16 Haziran 1861'de 21 tabur niza-miye ve 800 kişilik Boşnak ve Arnavut muvazzaf askeri ile yeni bir operasyon başlatmıştır. Bu operasyon tamamen Karadağ kuvvetlerini şaşırtmaya yönelik bir harekât olarak icra edilmiştir. Harekâta Nikşik'e zahire sevki süsü verilmiş, başlangıçta Bileke-Kite istikâmetine doğru ilerlenmiş, önceden planlandığı gibi Gonine Gomile Dağları civarında Karadağ kuvvetleri ile karşılaşmıştır. Fakat Karadağlılar ile bir mücadeleye girilmemiş, ani bir hareketle Grahova bölgesi-ne girilmiştir. Karadağlılar Kite civarındaki askerlerini Grahova'ya sevk etmiş-ler, Kite üzerindeki baskı hafifletmiştir. Ordu Grahova üzerinden Benan'a gel-miş, Benan ve çevresi asilerden temizlenmiş, böylece Hersek'in güneydoğu sınırları kontrol altına alınmıştır⁶⁷.

Anlaşılabileceği gibi Osmanlı komutanları, taktik hamlelerle hem Karadağ kuvvetlerinin direnç merkezlerini tespit etmişler, hem de onların kuvvet kaydır-malarına yol açarak harekât planlarını bozmayı hedeflemişlerdir. Buna karşı tüm stratejilerini derin vadi ve boğazlarda Osmanlı ordusunu durdurma üzerine kuran Karadağlılar, alan savunması yaparak Osmanlı ordusunu oyalamayı, bu süre içerisinde zaman kazanarak Batı desteğini elde etmeyi amaçlamışlardır. Bu nedenle Osmanlı ordusunun her hamlesine anında karşılık vermişler, Osmanlı ordusu ile hemen hemen her noktada çatışmaya girmişler, başarılı da olmuşlar-dır. Çünkü Osmanlı-Karadağ savaşında güney ordusu (İşkodra) 45 kilometrelik

⁶⁵ Olayların görgü tanığı İngiliz seyyah Denton Belgrad bombardımanını "Doğu barbarlığının tipik sonucu" olarak görür. Ayrıntılı bilgi için bakınız, William Denton, *Servia and The Servians*, Bell and Daldy, London, 1862, s. 250-278.

⁶⁶ Ayrıntılı bilgi için bakınız, Yusuf Hamzaoğlu, *Sırbistan Türklüğü*, LogosA, Üsküp, 2004, s. 355-381; Un Serbe, *La Serbie Après Le Bombardement De Belgrade*, Paris:Librairie A. Franck-Leipzig:A. Franck'sche Verlangshandlung, 1862, s. 1-31; A Serb, *The Case of Servia*, Bell and Daldy, London, 1863, s. 1-16; Ph. Christitch, *A Few Remarks on the Speech of Mr. Layard, Delivered in the House of Commons, Concerning Servia. On Friday May 29th, 1863*, Printed By C. W. Reynell, London, 1863, s. 1-15.

⁶⁷ Ergirili Ahmed Hilmi İbni Resul, *Osmanlı-Karadağ Muhârebâtı Tarihi*, varak: 94b.

Podgoriçe-Çetine yolunu, kuzey (Hersek) ordusu ise 47 kilometrelik Nikşik-Çetine yolunu iki ayda zor aşmıştır⁶⁸.

5- Kite (Kita) Çatışması

Grahova-Benan operasyonundan dönen Hersek ordusu Bleke'de birkaç gün dinlendikten sonra, Karadağ içlerine doğru ilerlemek üzere Hersek Ordu Komutanı Derviş Paşa komutasında 20 Haziran'da Bileke'den harekete geçmiştir. Harekâta 22 tabur nizamiye ve 1.000 kişilik muvazzaf kuvvet iştirak etmiştir. Aynı gün Gonine Gomile dağlarına ulaşılmış, orada bir gece konaklandıktan sonra ertesi gün Kite mevkiine gelinmiştir. Kite'ye gelindiği sırada bölgede üstlenmiş olan Karadağlılarla karşılaşmıştır. Altı saat süren çatışma sonrasında Karadağlılar geri çekilmek zorunda kalmışlardır. Ardından harekât için getirilen cephaneye, Nikşik'ten önceki toplanma merkezi Islano'ya ulaştırılmıştır. Ancak Karadağlıların cephaneyi ele geçirmek maksadıyla yaptıkları saldırılar gün boyu devam etmiş, Islano'yu Nikşik'e bağlayan yol güzergâhı üzerinde şiddetli çatışmalar meydana gelmiştir. Çatışmayı takip eden gece Karadağlıların cephaneyi ele geçirmek amacıyla yaptıkları saldırılar sabaha kadar sürmüştür. Fakat yerinde alınan tedbirlerle Karadağlıların saldırıları sonuçsuz kalmış, cephaneye eksiksiz olarak Nikşik'e ulaştırılmıştır. Osmanlı ordusu çatışmalarda altı şehit, 22 yaralı vermiştir⁶⁹.

Kite çatışmasının ardından küllî miktarda cephaneyi Nikşik'e ulaştıran Derviş Paşa, Nikşik'te bir gece kaldıktan sonra Karadağ içlerine yönelmiştir.

6- Ostrog Muharebeleri

Karadağ'daki ilk hedef Çetine yolu üzerindeki Ostrog Boğazı istihkâmlarının temizlenmesi olmuştur. Karadağlılar boğazı kontrol için dört aşamalı bir savunma hattı inşa ederek, yeterli miktarda askeri burada konuşlandırmışlardır. Karadağ Vladikası Nikola bölgeye gelmiş, yoğun tezahürat altında askerlerine cesaret verici bir konuşma yapmış ve ardından Çetine'ye dönmüştür. Karadağlılar stratejik üstünlüğün kendi ellerinde olduğuna güvenerek bölgede Osmanlı askerlerini beklemeye başlamışlardır⁷⁰.

⁶⁸ Yol mesafeleri Ahmed Tevfik'ten alınmadır. Bakınız, Ahmed Tevfik (Tercüme Eden), *Karadağ Coğrafyası*, Mahmud Bey Matbaası, Dersaadet, 1329, s. 54.

⁶⁹ Ergirili Ahmed Hilmi İbni Resul, *Osmanlı-Karadağ Muhârebâtı Tarihçesi*, varak: 95a-97a.

⁷⁰ Mackenzie-Irby, *a.g.e.*, Volume:II, s.206.

Osmanlı saldırısının ilk gününde birkaç stratejik noktanın ele geçirilmesi için çaba sarfedilmiş ve başarılı olunmuştur. Ele geçirilen istihkâmlara yeterli kuvvet bırakan Osmanlı birlikleri, geceyi geçirmek üzere tekrar Nişik sahrasına çekilmiştir. Gece Karadağlıların Osmanlı kuvvetlerini bölgeden atmaya yönelik taarruzları başarısız olmuş, Osmanlı birlikleri yerlerinden sökülememiştir. Osmanlı birlikleri sabaha karşı 06.00'da Ostrog Boğazı'nı ele geçirmek için harekete geçmiştir. Aynı anda yoğun top ateşiyle de harekâta destek verilmiştir. Top ateşi sonucu Karadağlılar istihkâmlardan dışarı çıkamamış, bu sırada Osmanlı askerleri istihkâmların etrafına yerleşmiştir. Daha sonra yapılan genel saldırı ile istihkâmlar tamamen ele geçirilmiştir. Çatışmalarda 20 Osmanlı askeri şehit olmuş, 30'u da yaralanmıştır. Çatışma sırasında Karadağlıların yarısı hayatını kaybetmiş, bir kısmı ise kaçarak canını zor kurtarmıştır. Kaçan Karadağlılar Ostrog Manastırı'na kadar takip edilmiştir⁷¹.

Boğazın kontrolünü tamamen ele geçiren Osmanlı birlikleri, 10 Temmuz'da çevre köyleri kontrol etmek üzere harekâta geçmiştir. İlk olarak Ostrog Vadisi'nde bulunan Buviya Köyü kontrol altına alınmıştır. Fakat bu sırada Çetine'den destek birlikleri gelmiş, bu kez Ostrog Manastırı civarında yeni bir muharebe daha yapılmıştır. Muharebede, Karadağlılar çembere alınarak büyük bölümü yok edilmiş, sağ kalanlar ise kaçarak canlarını zor kurtarmıştır. Ömer Lûtfi Paşa, Ostrog muharebeleri ile ilgili merkeze yazdığı telgrafta, "*Karadağ olıdan beri Karadağlı bir vakit böyle dayak yemeyip ve hatta Ostrog'da asakir-i şahane hücumundan firar edenler cay-ı selâmet bulamayıp amudî yüksek bir kayadan kendilerini aşığıya atarak yedi sekizyüz kadarı telef olmuştur.*" sözleriyle Karadağlıların uğradığı hezimetin büyüklüğünü anlatmıştır⁷². Böylece bölgede Osmanlı askerlerine karşı koyacak bir güç kalmamıştır. Aynı gün İşkodra ordusu da Karadağ içlerine doğru ilerlemeye başlamış, iki kuvvet uzaktan birbirlerinin hareketlerini izlemeye başlamıştır. Hersek kuvvetleri kendi görev bölgesindeki sahalara ele geçirerek İşkodra ordusu ile birleşmek üzere İşboz'a doğru ilerlemiştir⁷³.

⁷¹ Ergirili Ahmed Hilmi İbni Resul, *Osmanlı-Karadağ Muhârebâtı Tarihçesi*, varak:97a-98a; Ahmed Cevdet Paşa, *Tezâkir 13-20*, s.251.

⁷² Ahmed Cevdet Paşa, *Tezâkir 13-20*, s. 252; İ. Halil Sedes, *1875-1876 Bosna Hersek ve Bulgaristan İhtilâlleri ve Siyasî Olaylar: Başlangıç*, I. Kısım, II. Baskı Çituri Biraderler Basımevi, İstanbul, 1946, s. 51.

⁷³ Ergirili Ahmed Hilmi İbni Resul, *Osmanlı-Karadağ Muhârebâtı Tarihçesi*, varak:98a-98b; Ahmed Cevdet Paşa, *Tezâkir 13-20*, s. 251.

7- İşboz (Spuz) Yürüyüşü

Ostrog Boğazı'nı ele geçiren Hersek ordusu, yol üzerindeki Biyelo Pavloviç Nahiyesi'ne girmiştir. Nahiye kontrol altına alındıktan sonra, Oryaluka (Orajaluka) Köyü'ne ulaşılmıştır. Köyde bulunan Karadağ Vladikası'nın konağı karşısına ordugâh kurularak 10 Temmuz gecesi burada konaklanmıştır. Bu sırada Karadağ kuvvetleri de ordugâhın karşısına yığınak yapmıştır. 11 Temmuz sabaha karşı saat 04.00'de Karadağlıların top ateşi ile çatışma yeniden başlamıştır. Karadağlılar etkili top ateşi ile ordu düzenini bozmak istemişler, hatta Derviş Paşa'nın çadırının bulunduğu karargâhı dahi bombardıman etmişlerdir. Ancak karşı ateş ile Karadağ topları susturulmuştur. 11 Temmuz'da bölgeyi kontrol altına alan Osmanlı ordusu 12 Temmuz'da İşboz'a gitmek üzere harekete geçmiştir. Aynı gün İşboz'a ulaşarak İşkodra Ordusu ile birleştirilmiştir⁷⁴. Ömer Lütfi Paşa, İşboz yürüyüşü ile ilgili İstanbul'a gönderdiği raporunda harekâtı şöyle özetlemiştir.

“Cumartesi (12 Temmuz) günü Hersek Fırka-i Askeriyesi Ostrog'tan ve İşkodra fırkası Plava'dan ilerleyerek Oryaluka'da birleşip Derviş Paşa bir taraftan ve Abdi Paşa bir taraftan tek mil Karadağ köyleri yakılıp yıkılmıştır. Şimdiki halde düşman na-bedid olarak meydanda yoktur. İki gün Asakir-i Şahane istirahat ve aram ve cephaneye ve malzemeleri itimam olunarak doğruca dört saat ileride bulunan Çetine'ye hareket kılınacaktır. İnşallah taâla teveccühâtı Kudsiye-i Hazreti Şehinşahî yümnü himemi Celile-i daverileri an-karip onun fethini dahi tebşire muvaffak olurum. Şu üç beş gün içinde Karadağlı'nın 3.000'den fazla telefâtı olup Asakir-i Muntazama ve Muvazzafadan bu harekette pek cüzi şehit ve mecruh vukubulmuştur. Karadağlı Asakir-i Şahane'nin hucumuna tahammül edemeyip tamamiyle gözleri korkmuş olduğundan uzaktan uzağa tüfenk atıyorlar efendim.”⁷⁵

Karadağlılara karşı alınan galibiyet İstanbul'u da oldukça memnun etmiş ve Sultan Abdülaziz 14 Temmuzda Ömer Paşa'ya bir tebrik telgrafı göndermiştir. Abdülaziz telgrafında memnuniyetini şu cümlelerle dile getirmiştir: “*Hersek ve İşkodra kolları birleşerek asâkirimizin yiğitlikleri eseri olarak kazandıkları fütühât-ı azîme ma'lûmum oldu. Sizi ve kumandan Paşaları ve bi'l-cümle ümerâ ve zâbîlân ve neferâtı tebrik ve hepimize selâm ıderim. Cümleliz ber-hûrdâr olasz. Din û vatan hizmetinizi unutmayız.*”

⁷⁴ Ergirili Ahmed Hilmi İbni Resul, *Osmanlı-Karadağ Muhârebâtı Tarihçesi*, varak:98b-99a; Ahmed Cevdet Paşa, *Tezâkir 13-20*, s. 251; *HRT 1994 D 1077*.

⁷⁵ Ahmed Cevdet Paşa, *Tezâkir 13-20*, s. 252; Sedes, *a.g.e.*, s. 51; Mackenzie-Irby de Karadağ kayıplarının 2.000-3.000 arasında olduğunu ifade etmektedir. Bakınız, Mackenzie-Irby, *a.g.e.*, Volume: II, s. 207.

Abdülaziz Karadağ'daki başarılarına o kadar sevinmiştir ki, görüldüğü gibi Osmanlı Padişahlarının geleneksel tebrik kalıplarının dışına çıkarak, samimi ve içten bir ifade ile galibiyeti kutlamıştır. Telgraf tüm orduya okunmuş ve galibiyeti kutlamak için 21 pare top atışı yapılmıştır⁷⁶.

Aynı gün Ömer Lûtfi Paşa da Derviş ve Abdülkerim Paşalara hitaben orduya bir kutlama mesajı göndermiştir. Paşa, elde edilen başarıyı övmüş ve askerinin gösterdiği cesareti ve kahramanlığı takdir etmiştir⁷⁷. Buna karşı Papa, Batı kamuoyuna bir çağrı yaparak Hıristiyan dünyayı, özellikle bölgede yaşayan Katolik Arnavutları Karadağ'a yardıma davet etmiştir⁷⁸.

8- Zağırçe Çatışması

İki gün İşboz'da konaklayan Osmanlı ordusu Yeniköy ilerisinde konuşlanmış olan Karadağlılar üzerine gitmiştir. Harekât sırasında şiddetli çatışmalar yaşanmıştır. Ancak bu çatışmalarda harekâta son noktanın konulduğu yer Zağırçe olmuştur. Zağırçe'ye su almaya giden birlikler burada ev ve bahçelere saklanmış Karadağlılar ile çatışmaya girmiştir. Mevkilerini bir türlü terk etmek istemeyen Karadağlılar, ancak Mirliva Muhibbi Paşa'nın birlikleri tarafından başlatılan katli bir saldırı sonucu dağıtılmışlardır. Zağırçe Nahiyesi kontrol altına alındıktan sonra çevrede bulunan beş köyün üzerine gidilmiş ve buralar da Karadağlılardan temizlenmiştir. Bölgenin kontrol altına alınmasının ardından, civardaki dağlarda üstlenmiş olan Karadağlılar savaşmanın kendilerine bir yarar getirmeyeceğini görmüşler ve buldukları mevzileri terk ederek geri çekilmişlerdir⁷⁹.

9- II. Biyelo Pavloviç Çatışması

Osmanlı ordusunun ilerlemesini fırsat bilen Karadağ kuvvetleri, İşboz'da bulunan Osmanlı birliklerinin Nikşikle bağlantısını kesmek amacıyla yeniden Biyelo Pavloviç mevkiinde toplanmışlardır. Bunun üzerine 2 Temmuz 1862'de bölgeye gelen Osmanlı birlikleri ile Karadağ kuvvetleri arasında çatışma çıkmıştır. Çatışma nahiye merkezinden ziyade, civardaki dağlarda gerçekleşmiş, Karadağlılar Osmanlı ordusunun ateş gücü karşısında dayanamayarak geri çekilmek zorunda kalmışlardır. Biyelo Pavloviç'den çekilen Karadağ birlikleri yeni-

⁷⁶ Ergirili Ahmed Hilmi İbni Resul, *Osmanlı-Karadağ Muhârebâtı Tarihçesi*, varak: 99b-100a; Ahmed Cevdet Paşa, *Tezâkir 13-20*, s. 252; Suavi, *a.g.e.*, s. 31.

⁷⁷ Ergirili Ahmed Hilmi İbni Resul, *Osmanlı-Karadağ Muhârebâtı Tarihçesi*, varak:100b-101a.

⁷⁸ Suavi, *a.g.e.*, s. 31-32; Strangford, *a.g.e.*, s. 213; Karal, *a.g.e.*, c. VII, s. 5.

⁷⁹ Ergirili Ahmed Hilmi İbni Resul, *Osmanlı-Karadağ Muhârebâtı Tarihçesi*, varak: 99a-99b.

den Oryaluka mevkiinde toplanmışlardır. Bunun üzerine bölgeye ilerlenmiş ve Oryaluka yolu üzerinde bulunan köyler ele geçirilmiş, Glaviçe Köyü'nde bulunan kilise civarında küçük bir direnişle karşılaşmış, ancak saldırı bertaraf edilmiştir. Çevre kontrol altına alındıktan sonra 24 Temmuz akşamı Glaviçe Kilisesi civarında konaklanmıştır⁸⁰.

10- Oryaluka Çatışması

Osmanlı ordusu 25 Temmuz'da Oryaluka'da toplanmış Karadağ birliklerini bölgeden atmaya yönelik nihai bir saldırı başlatmıştır. Etraflarını çevirecek savunma tertibatı alan Oryaluka'daki Karadağ kuvvetleri yoğun top ateşi karşısında dayanamamışlar, Osmanlı askerleri köye girmeyi başarmıştır. Muharebe sonucu köyde toplanmış 8.000 kişilik Karadağ kuvvetlerini dağıtan Osmanlı ordusu karargâhları Plana'ya gitmek üzere bölgeyi boşaltmıştır. Bu sırada Osmanlı kuvvetlerinin daha önce boşalttığı bölgelere yerleşen Karadağlılar Glaviçe Köyü civarında yeniden Osmanlı ordusuna saldırmışlar, fakat bir başarı elde edemeyerek geri çekilmişlerdir. Buradaki Karadağ kuvvetlerini de dağıtan Osmanlı ordusu 26 Temmuz'da Plana'ya dönmüştür⁸¹.

11- Kokot Çatışması

İşboz'da iki gün eksiklerini tamamlayan ve dinlenen ordu 28 Temmuz'da yeniden harekete geçmiştir. İlk olarak Kokot Köyü civarında bir çatışma meydana gelmiştir. Şiddetli geçen çatışma sonucu, Karadağlılar dağılmıştır. Karadağlılar, bozgun sonrasında Osmanlı ordusunun yerleşmesini önlemek amacıyla kendi istihkâm ve köylerini yıkıp yakarak Çetine'ye doğru geri çekilmeye başlamışlardır⁸².

12- Karuç Çatışması

Kokot ve civarını kontrol eden Osmanlı ordusu ertesi gün (29 Temmuz) Karuç Nahiyesi'nde Karadağlılarla karşılaşmıştır. Şiddetli mücadelelerden sonra Karadağ istihkâmları ele geçirilerek, nahiye ve civarında kontrol sağlanmıştır. Bölgeden kaçan Karadağlılar Riyeka'da toplanmışlardır⁸³.

⁸⁰ Ergirili Ahmed Hilmi İbni Resul, *Osmanlı-Karadağ Muhârebâtı Tarihçesi*, varak: 100a.

⁸¹ Ergirili Ahmed Hilmi İbni Resul, *Osmanlı-Karadağ Muhârebâtı Tarihçesi*, varak: 100a-100b.

⁸² Ergirili Ahmed Hilmi İbni Resul, *Osmanlı-Karadağ Muhârebâtı Tarihçesi*, varak: 101a-101b.

⁸³ Ergirili Ahmed Hilmi İbni Resul, *Osmanlı-Karadağ Muhârebâtı Tarihçesi*, varak: 103b.

13- Poliçe Çatışması

Karuç'tan sonra Riyeka önündeki son engel Poliçe Köyü'ne gelmiştir. Evvela bölgenin keşfi için Erkân-ı Harbiye Binbaşlarından Hakkı ve Hüseyin Beyler bölgeye gönderilmiş, onların raporu doğrultusunda harekâta başlanmıştır. Harekâtı Rumeli Ordusu Mirlivalarından Dilaver Paşa komutasındaki bir birlik üstlenmiştir. Yoğun top ateşi ile Karadağ mevzileri imha edilerek köye saldırılmış ve ele geçirilmiştir. Poliçe'nin ele geçirilmesiyle Çetine'den önceki son savunma hatları olan Riyeka'ya ulaşılmıştır⁸⁴.

Karadağ direnişi takdiri şayan bir hadise olarak gelişmiştir ve gerçekten de övgüyü hak etmektedir. Çünkü Karadağlılar tutunabildikleri her noktada mücadele etmişler, ardından geri çekilmişler, daha sonra toplanarak yeniden savaşmışlardır. Karşılarındaki ordunun gücü ve üstünlüğü karşısında asla yılmamışlar, her karış toprağı direnebildikleri son ana kadar savunmuşlardır. Coğrafi imkânlardan da istifade eden Karadağlılar tam bir sath mücadelesi vermişlerdir. Tüm güçleriyle çataş çataş Çetine'ye doğru geri çekilmişlerdir. Bölgedeki her köyde irili ufaklı onlarca çatışma meydana gelmiş, bu nedenle Osmanlı ordusunun ilerleyişi yavaş seyretilmiştir.

14- Riyeka (Rieka-Rjeka) Muharebesi

Ömer Lûtfi Paşa harekâtın stratejisine bağlı kalarak, “*Karadağ'ı işgal ve tahripten ziyade, Karadağlı idarecilerin yaptıkları hatayı anlayarak, bir daha Osmanlı topraklarına saldırmamaları ve isyancılara destek vermemelerini temin için*” hareket etmiştir⁸⁵. Çünkü Karadağlıların askerlere uyguladığı vahşet nedeniyle intikam hisleriyle dolu ordunun yağma ve tahrip eylemlerinin önüne geçmek için de yoğun çaba harcanmıştır. Hatta bir talimatnâme yayınlanarak “*mücadele esnasında insanî kaide ve kurallardan ayrılmaması gerektiği*” askerlere hatırlatılmıştır⁸⁶.

Riyeka, Çetine'nin kapısı sayılabilecek kadar yakın bir mevki olup⁸⁷, Karadağlıların Osmanlı kuvvetlerini durdurmak amacıyla son bir gayretle mücadele ettikleri yerdir. Bu nedenle 10.000 kişilik bir gücü bu bölgeye yığmışlardı. Karadağlılar tüm savunmalarını Grab Dağı mevkiinde yoğunlaştırmışlardı. Fakat moral üstünlüğüne, daha iyi donanımına ve top ateşi desteğine sahip Osmanlı

⁸⁴ Ergirili Ahmed Hilmi İbni Resul, *Osmanlı-Karadağ Muhârebâtı Tarihçesi*, varak: 103b-104a.

⁸⁵ Arbuthnot, *a.g.e.*, s. 31-32.

⁸⁶ Ergirili Ahmed Hilmi İbni Resul, *Osmanlı-Karadağ Muhârebâtı Tarihçesi*, varak: 101a-104a. Askerin gayri nizami harekette bulunmaması maksadıyla yayınlanan emirname için bakınız, varak: 101b-102a.

⁸⁷ Riyeka ile Çetine arası 16 kilometredir. Bakınız, Ahmed Tefik, *a.g.e.*, s. 54.

kuvvetleri fazla zorlanmadan 25 Ağustos'da Karadağ mevzilerine girmeyi başarmıştır⁸⁸. Riyeka'daki muharebe o kadar şiddetli olmuştur ki, 1863'de bölgeyi gezen Strangford, çatışmanın şiddetine dair izlerin apaçık ortada olduğunu ve çatışmada hayatını kaybeden kimselere ait cesetlerin hâlâ kaya üzerlerinde veya dipplerinde görüldüğünü yazar⁸⁹.

Galibiyet Nikşik kapılarını Osmanlı askerine açmıştır. Riyeka muharebesinin kazanılması İstanbul'da büyük sevince sebep olmuştur. 29 Ağustos 1862'de Ömer Lûtfi Paşa'ya Sultan Abdülazîz, Sadrazam Mehmed Fuad Paşa diğer üst düzey yetkililerden kutlama ve teşekkür telgrafları gönderilmiştir. İlave olarak çatışmalarda üstün başarı gösteren askerlere verilmek üzere 500 Mecidi Nişanı⁹⁰ gönderilmiştir. Bu nişanların 10'u üçüncü rütbe⁹¹, 52'si dördüncü rütbe⁹², 285'i beşinci rütbeden⁹³ olmak üzere toplam 347 adedi askerlere dağıtılmıştır. Komutanlara ise daha sonra bizzat Sultan Abdülazîz'in huzurunda yapılan bir törenle çeşitli derecelerde nişan ve madalyalar takdim edilmiştir⁹⁴. Hatta Osmanlı Devleti 1863 yılında ise Karadağ Harekâtı anısına 30.000 adet özel bir "Karadağ Madalyası" bastırılarak harekâta katılanlara verilmiştir⁹⁵. Galibiyet halk arasında da büyük sevinç yaratmış, galibiyeti öven şiirler yazılmıştır⁹⁶.

Riyeka galibiyeti Çetine kapılarını Türkler'e açarken, bazı İngiliz gazeteciler aynı kanaatte değildir. Stillman, Ömer Lûtfi Paşa'nın Çetine kapılarını zor-

⁸⁸ Ergirili Ahmed Hilmi İbni Resul, *Osmanlı-Karadağ Muhârebâtı Tarihçesi*, varak:104a-105b; Ahmed Cevdet Paşa, *Tezâkir 13-20*, s. 253; Suavi, *a.g.e.*, s. 32; İsmail Hâmi Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, c. IV, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1972, s. 201; Karal, *a.g.e.*, c. VII, s. 5.

⁸⁹ Strangford, *a.g.e.*, s. 172.

⁹⁰ Mecidi nişanları hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız, Edhem Eldem, *İftihar ve İmtiyaz. Osmanlı Nişan ve Madalyaları Tarihi*, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, İstanbul, 2004, s. 176-201.

⁹¹ Eldem, *a.g.e.*, s. 194; Resim: 13.

⁹² Eldem, *a.g.e.*, s. 194; Resim: 14.

⁹³ Eldem, *a.g.e.*, s. 194; Resim: 15.

⁹⁴ Ergirili Ahmed Hilmi İbni Resul, *Osmanlı-Karadağ Muhârebâtı Tarihçesi*, varak: 104b-105b; Ahmed Lûtfi Efendi, *Vak'a-nüvis Ahmed Lûtfi Efendi Tarihi*, Yayına Hazırlayan: M. Münir Aktepe, c. X, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1988, s. 90, 94; Danişmend, *a.g.e.*, c. IV, s. 201.

⁹⁵ Madalya hattat Abdülfettah Efendi ve hakkâk James Robertson tarafından hazırlanmıştır. Gümüş olarak basılmış, 36.9 milimetre çapında ve 23.68 gram ağırlığındadır. Ön yüzünde "El-müstenid bi-tevfişkâti'r-Rebbâniyye Meliki'd-Devleti'l-Osmâniyye Abdülazîz Hân (Allah'ın rehberliğine dayanan Osmanlı Devleti Hükümdarı Abdülazîz Hân)" ibaresi yer alır. Arka yüzünde ise "Karadağ 1279" ibaresi üzerinde Osmanlı bayrağının dalgalandığı Karadağ ve top tasviri yer alır. Bakınız, Eldem, *a.g.e.*, s. 247; Darphane ve Damga Matbaası Genel Müdürlüğü, *Nadir Osmanlı Madalya ve Nişanlar Kataloğu*, Basım Yeri ve Tarihi Belirtilmemiş, s. 29; <http://www.tsk.mil.tr/askerimuze/madalyalar.htm>; <http://www.turkishmedals.net>; Resim: 16-17.

⁹⁶ B.O.A., *A.MKT.MHM.*, nr: 246/78, 24 Cemaziyevvel 1279/17 Kasım 1862 tarihli tezkire.

ladığına dair İstanbul'a gönderdiği raporların sahte olduğunu yazar. Ona göre, Osmanlı ordusu hiçbir zaman Çetine'ye yaklaşmamıştı. Hatta Ömer Lûtfi Paşa'nın onun arkadaşlarından birine, "Eğer Prens bize karşı 5.000 yeni adam daha göndermiş olsaydı, ben ona o kadar etkili bir anlaşma sunamazdım ve fetih durmak zorunda kalırdı" dediğini iddia eder⁹⁷. Stillman'ın iddiası doğru olsa dahi sadece bir varsayımdır. Gerçek olan Osmanlı ordusu Riyeka ve civarını kontrol etmiş, bu harekât Nikola'yı barışa zorlamıştır.

15- Çetine'de Durum

Türk ilerleyişi Çetine'de hüüzün, şaşkınlık ve kahramanlık duygularını canlandırılan bir his yaratmıştır⁹⁸. Şaşkınlığın ilk nedeni, Karadağlı idareciler Osmanlılar'ın Batı tepkisinden çekineceğini için kesinlikle Karadağ'a karşı bir tavır alamayacağını düşünmeleridir. Bu nedenle Hersek'teki isyancılara her türlü desteği vermişler, dahası bizzat Hersek topraklarına saldırmışlar ve yüzlerce sivil ve askerin ölümüne yol açmışlardı. Karadağlı idarecilerin şaşkınlıklarının ikinci nedeni ise Osmanlılar kendilerine saldırırsa dahi Rusya'nın bir şekilde kendilerine yardım edeceğine olan inançlarıydı. Hatta onların düşüncesine göre, 1861'den beri yürüttükleri "şanlı mücadeleleri"⁹⁹ sonunda Rus Çarı Nikola onları kurtarmaya gelecekti. Çünkü onlar Türkler'e karşı Slavlar'ı, Müslümanlar'a karşı Hıristiyanlar'ı, Doğu'ya karşı Batı'yı temsil ettiklerine inanmaktaydılar¹⁰⁰. Fakat Osmanlı ordusu Çetine'ye dört saatlik mesafeye yaklaşınca tüm bu düşünceler alt üst olmuştu.

Riyeka Bozgunu'ndan sonra gelişen kahramanlık seremonisine gelince, Vladika Danilo'ya yapılan suikasttan beri indirilmiş olan Karadağ bayrağı Çetine Sarayı'nın gönderine yeniden çekilmiştir. Akşam olduğunda Vladika Nikola Çetine meydanında büyük bir ağacın altına gelmiş, insanlar da onun etrafını

⁹⁷ Stillman, *a.g.e.*, s. 5.

⁹⁸ 1862 seferi Karadağ tarihinde çok önemli bir yer tutar. Zira Karadağlılar bu seferin anısına "1862 Cesaret Madalyası" adı altında gümüş bir madalya bastırmışlardır. Madalyanın ön yüzünde Vladika Nikola'nın resmi ve "Karadağ Prensi I. Nikola" yazısı, arka yüzünde ise "Kahramanlık için-1862" yazısı yer almaktadır. Bakınız, Mehmed Subhi, *Karadağ ve Ordusu*, Kitaphâne-i İslâm ve Askerî, Konstantiniyye, 1317, s. 80, 91, Levha 5; Resim: 18-19.

⁹⁹ Gerçekten de Karadağlılar Osmanlı ordusuna karşı ciddi bir direniş sergilemişlerdir. Osmanlı askerî harekâtı esnasında sayısı net olmamakla birlikte, Karadağ tarafından 6.000 kişinin hayatını kaybettiği tahmin edilmektedir. Bakınız, Roberts, *a.g.e.*, s. 233.

¹⁰⁰ *Macmillan's*, s. 345.

sarmış bir şekilde kahramanlık türküleri söylenmiş, moraller yüksek tutulmaya çalışılmıştır¹⁰¹.

Çetine’de endişeli bekleyiş sürerken Nikola, 25 Safer 1279/22 Ağustos 1862’de “*Osmanlılar’ın her türlü şartını kabul etmeye hazır olduğuna*” dair telgrafi Ömer Lûtfi Paşa’ya göndermiştir¹⁰². Telgrafın Osmanlı yetkililerinin eline geçmesi ve Batılı devletlerin araya girmesiyle Osmanlı harekâtı durmuştur. Bu sırada Ömer Lûtfi Paşa’nın Nikola’ya barış şartlarını bildiren telgrafi gelmiştir. Telgraf Çetineliler’i rahatlatmıştır¹⁰³.

D- İşkodra Antlaşması

1- Barış Görüşmelerinin Başlaması

İstanbul’daki İngiltere, Fransa, Avusturya, Rusya, Prusya ve İtalya konsolosları Osmanlı ordusunun Çetine kapılarına dayanması üzerine 15 Ağustos 1862’de birleşik bir muhtıra vererek Osmanlı Devleti’nden Karadağ harekâtını sona erdirmesini istemişlerdir. Konsoloslar Paris Barışı’nı kastederek Osmanlı Devleti’nin harekâtı sona erdirdiği takdirde Avrupa’ya karşı samimiyetini ispat edeceğini, devletin Karadağ’dan istediğini aldığını, seferin bundan sonrasının insanî olmayacağını belirtmişlerdir¹⁰⁴. Muhtıraya karşı Osmanlı Hariciyesi’nden verilen cevapta şöyle denmiştir¹⁰⁵;

1- Devlet-i Aliyye Karadağ’da devam eden harbin Karadağ’ın tahribine yönelik olduğuna dair iddiaları külliyyen reddeder.

2- Devlet Karadağ konusunda ne kadar itidalli davranmışsa Karadağ tam aksi istikâmette davranmıştır ve harekâtın başlıca müsebbibi Karadağ’dır.

3- Özellikle Hersek’te uzun süredir devam eden isyanın başlıca amili Karadağlılardır. Karadağlılar Hersek’te asileri desteklemişler, asileri korumuşlar, konsolosların ima ettiğinin aksine çevrede insanları katletmişler, masum halkın evlerini yakmışlardır.

¹⁰¹ Mackenzie-Irby, *a.g.e.*, Volume: II, s. 232-234; Resim:9.

¹⁰² Ergirili Ahmed Hilmi İbni Resul, *Osmanlı-Karadağ Muhârebâtı Tarihçesi*, varak: 106a.

¹⁰³ Mackenzie-Irby, *a.g.e.*, Volume: II, s. 232-234.

¹⁰⁴ B.O.A., *I.H.*, nr: 21424, Lef:1, 15 Ağustos 1862 tarihli İstanbul’daki Batılı devlet konsoloslarının verdiği tahrir; Belge:1; Tophaneli Kamil Kapudan, *a.g.e.*, s. 45; Karal, *a.g.e.*, c. VII, s. 5.

¹⁰⁵ B.O.A., *I.H.*, nr: 21424, Lef: 2, Osmanlı Devleti’nin konsoloslara verdiği tahrir sureti; Belge: 2.

4- Osmanlı Devleti'nin Karadağ harekâtından maksadı, Karadağlıların islâh edilmesi ve bir daha kendi imtiyazları dışında diğer bölgelere tassallutunu önlemektir. Bu sebeple Karadağlılardan bu yönde gelecek her türlü teklife hazırdır. Böyle bir teklif geldiği takdirde şartlar bölgedeki Osmanlı komutanı ile müzakere edilecek ve gerektiğinde harekâta son verilecektir.

Osmanlı Devleti bu cevap ile açıkça Karadağ tarafından bir teklif beklediğini dile getirmiştir. Ardından konu Meclis-i Mahsûs-ı Vükelâ'da görüşülmüş ve 12 maddelik bir anlaşma taslağı hazırlanmıştır. Bu maddelerin tamamı daha sonra imzalanacak olan nihai anlaşmaya girmiştir¹⁰⁶.

İstanbul'da konsoloslar ile Osmanlı Hariciyesi arasında gerçekleşen yoğun görüşmeler sonucu, Nikola 25 Safer 1279/22 Ağustos 1862'de Osmanlılar'ın her türlü şartını kabul etmeye hazır olduğuna dair telgrafi Ömer Lûtfi Paşa'ya göndermiştir. Ömer Lûtfi Paşa ilgili telgrafi İstanbul'a göndermiş, İstanbul bu haberi alır almaz konuyu müzakere etmek üzere Paşa'nın İşkodra Postahanesi'ne gitmesini istemiştir. İstanbul'da ise Sadrazam Mehmed Fuad Paşa, Serasker Mehmed Rüşdi Paşa ve Vakanüvis Ahmed Cevdet Paşa Ömer Lûtfi Paşa ile müzakereleri yürütmüştür. İstanbul'la yapılan görüşmeler esnasında Ömer Lûtfi Paşa;

- 1- Sınırların kesin tayini
- 2- Karadağ idaresinin tespiti (Osmanlı metbuluğunun kabulü ve tasdiki)
- 3- Kabul edilen şartların uygulanması
- 4- Anlaşma şartlarının uygulanmaması halinde yaptırımlar
- 5- Karadağ dâhilinde asker bulundurulması konularına dikkat edilmesini özellikle istemiştir.

Paşa, yukarıdaki maddelerin anlaşma içerisinde yer alması için kendisinin müzakereci olarak tayin edilmesini istemiştir. Fakat konu daha önce Meclis-i Vükelâ'da görüşülüp karara bağlandığı için Mehmed Fuad Paşa bu isteği reddetmiştir. Ömer Lûtfi Paşa'nın üzerinde durduğu bir başka konu ise Riyeka'nın mutlaka Osmanlı kuvvetlerinin elinde bulundurulması hususu olmuş, fakat bu isteği de kabul görmemiştir. O gün bitirilemeyen görüşmeler ertesi güne sarkmış ve 23 Ağustos'ta daha evvel ana hatları İstanbul tarafından şekillenen anlaşma maddeleri kesinleşmiştir. Anlaşma taslağı Ömer Lûtfi Paşa'nın Fransız Doktoru Mösyö Kuçine tarafından Fransızca'ya çevrilip Nikola'ya gönderilmiştir. Niko-

¹⁰⁶ B.O.A., *I.H.*, nr: 21424, Lef: 3, Anlaşma taslağı; *Aynı irâde*, 23 Safer 1279/20 Ağustos 1862 tarihli arz tezkiresi, 24 Safer 1279/21 Ağustos 1862 tarihli irade; Belge: 3.

la, Kuçine ile yaptığı görüşmede, “*Tecrübesizliğim hasebiyle Rusyalulara ve Sırlara aldandım ve Devlet-i Aliye ile askerinin bu kadar kuvvetini bilmezdim. Az müddet içinde Karadağ’ı bu hale koyan askere Sırbistan hiç dayanmaz. İnşallah onların üzerine dahi gider ve bende bakıp gülerim*”¹⁰⁷ sözleriyle Osmanlı gücü karşısında yenildiğini kabul etmiştir. Ancak antlaşma metnini senato azaları ile görüşmesi gerektiğini belirterek, onları toplamak ve görüşlerini almak üzere Osmanlı yetkililerinden 6 Eylül’e kadar zaman istemiş, bu sürede de Osmanlı askerî harekâtının durdurulmasını talep etmiştir. Nikola’nın talebi Ömer Lûtfî Paşa tarafından uygun görülmüş ve harekât durdurulmuştur. Paşa, Karadağ halkına hitaben bir beyannâme yayınlarak, Karadağlılara dostluk elini uzatmıştır. Beyannâmede,

Ey Karadağlılar, içinizden bazı kendüğü bilmezlerin sözlere aldandı hükümeti meşruanız olan Devlet-i Aliyye’ye karşı durmağa kalkışmış olduğunuzdan kahr ve gazabı kendinize davet eylediniz. Şimdi Asâkir-i Şahanenin kuvvetini gördünüz ve Devlet-i Aliyye’ye karşı durulamayacağınızı anladınız. Cümleiniz hemşehrilerimiz olduğunuzdan bir katre kanınızın dökülmesini istemez idik. Lâkin sizin hareketiniz hakkımızda bu şiddetli muameleye sebep oldu. Erbab-ı isyan haklarında Devlet-i Aliyye’nin kahr ve gazabı ne kadar büyük ise velinimet Pâdişahımız Efendimiz Hazretlerinin merhamet ve şefkatü mülükâneleri olmeretebe âzim olduğundan mukavemete iktidarınız olmadığını anladığım günde her bir tarafta terk-i muharebe olunmasını tenbih eyledim.¹⁰⁸

Fakat harekâtın durdurulması İstanbul tarafından hoş karşılanmamıştır. Özellikle yabancı devletlerin harekâtın sona erdirilmesine dair baskıları, Nikola’nın Batılı devletlerden bir son dakika müdahalesi beklemesi nedeniyle işi ağırdan alması İstanbul’u daha da kızdırmıştır. İstanbul daha barış görüşmeleri başlamadan Karadağlıların taktığının 20-30 günlük bir ateşkes elde ederek, bu süre içinde kendilerini toplamak ve zaman kazanmak olacağını tahmin etmişti¹⁰⁹.

İstanbul’un tahminleri görüşmeler sırasında doğrulanmış, sürecin tıkanma noktasına gelmesi üzerine Paşa’ya “*Bir an evvel Çetine’ye girmesi*” emredilmiştir. Ancak Ömer Lûtfî Paşa Çetine’ye girmemek için bir yığın bahane üretmiştir. Paşa, bir taraftan Çetine’yi almanın bir an meselesi olduğunu yazarken, öte yandan merkezin en zayıf yanına seslenerek Çetine için daha fazla askere, zahire ve cephaneye ihtiyacı olduğunu belirtmiştir. Kısaca Paşa İstanbul’a “*Bu iş size çok pahalya patlar mesajı*” göndermiştir. Çünkü Paşa, malî sıkıntılarla boğuşan

¹⁰⁷ Ahmed Cevdet Paşa, *Tezâkir 13-20*, s. 253-254.

¹⁰⁸ Karal, *a.g.e.*, c. VII, s. 6.

¹⁰⁹ B.O.A., *I.H.*, nr: 21424, 23 Safer 1279/20 Ağustos 1862 tarihli arz tezkiresi.

İstanbul'un en fazla çekindiği şeyin yeni masraflar olduğunu çok iyi biliyordu¹¹⁰. Ergirili ise Türk askerinin Çetine'ye girmeyi çok arzu ettiğini yazar. Ona göre asker, Çetine'de mevcut olan "Türk Kalesi" denen kuleyi yıkarak, oranın dibine gömülen Müslüman kellerini İşkodra'ya götürüp defnetmek istemektedir¹¹¹. O, Çetine'ye 45 dakika mesafede durulmasını ve kentin alınmamasını komutanların gevşekliğine bağlar.

Karadağ harekâtını eleştiren Ergirili ve diğer yazarların görüş beyan ederken göz ardı ettikleri husus Batılı büyük güçlerdir. Zira konsoloslar baştan sona müzakerelere iştirak etmişlerdir¹¹². Daha antlaşma imzalanmadan Karadağ harekâtı sonrasında oluşacak yapı hakkında Batı kamuoyunda ciddi tartışmalar yapılmaktaydı. Mesela, İngiltere'de Karadağ'ın mevcut durumunun korunacağına dair güçlü bir kamuoyu oluşmuş durumdaydı. İngiliz tahlil ve tahminlerine göre, Karadağ'ın tüm ısrarına rağmen bağımsızlığının tanınması mümkün değildi. En iyi çözüm mevcut yapının aynen korunmasıydı. Çünkü¹¹³:

1- Osmanlılar'ın Karadağ'ın bağımsızlık isteğini kabul etmesi halinde, Bulgarlar, Makedonlar, Bosna Hersekliiler, Sırp lar ve Arnavutlar'ın da bağımsızlık talebinde bulunmaları muhtemeldi. Böyle bir gelişme Osmanlı Devleti'nin yok olması demektir. Bu yüzden Osmanlı Devleti, Karadağ isteklerine sıcak bakmayacak, muhtemelen statükoyu korumaya çalışacaktı.

2- Avusturyalılar bağımsız bir güney Slav devletini kendi memleketlerindeki Slav unsurlara örnek teşkil edeceği ve Dalmaçya'daki çıkarlarını tehdit edeceği için Karadağlılara destek vermeyecekti. Çünkü Karadağlılar sadece bağımsız olmak değil, aynı zamanda kendilerini dışa açacak Adriyatik kıyısında kullanışlı bir limana da sahip olmak istiyorlardı. Bu yüzden Avusturyalılar da mevcut statükonun devamından yana tavır alacaktı.

3- Ruslar kendi kontrolleri dışında Adriyatik'te çıkış noktası bulunan bir Karadağ'ı tercih etmeyeceklerdi. Zira bu durumda Karadağ'da Rus etkisinden

¹¹⁰ B.O.A., *I.H.*, nr: 21425, Lef:1, 4 Rebiülevvel 1279/30 Ağustos 1862 tarihli Ömer Lütfi Paşa'dan gelen telgraf; Belge: 4; Ergirili Ahmed Hilmi İbni Resul, *Osmanlı-Karadağ Muhârebâtı Tarihçesi*, varak: 106a-108a; Ahmed Cevdet Paşa, *Tezâkir 13-20*, s. 253-254.

¹¹¹ Kafatası Kulesi olarak bilinir. Bakınız, Resim: 11. Karadağlılar'ın insan kellesi tutkusu için bakınız, Jezernik, *a.g.e.*, s. 143-156, 166-173; John Gardner Wilkinson, *Dalmatia And Montenegro With A Journey to Mostar In Herzegovina And Remarks On The Slavonic Nations The History Of Dalmatia And Ragusa The Uscoacs*, Volume: I, John Murray, London, 1848, s. 511-512; Strangford, *a.g.e.*, s. 163-164; Mackenzie-Irby, *a.g.e.*, Volume: II, s. 201-202; Tophaneli Kamil Kapudan, *a.g.e.*, s. 4.

¹¹² B.O.A., *I.H.*, nr: 21425, 8 Rebiülevvel 1279/3 Eylül 1862 tarihli arz tezkiresi; Belge: 5; Ergirili Ahmed Hilmi İbni Resul, *Osmanlı-Karadağ Muhârebâtı Tarihçesi*, varak: 106a-108a; Ahmed Cevdet Paşa, *Tezâkir 13-20*, s. 253-254.

¹¹³ *Macmillan's*, s.350-352.

ziyade, dünyanın en büyük ticarî gücü İngiltere'nin etkisi daha ön plana çıkacaktı. Halbuki Ruslar, istedikleri zaman kendilerine kayıtsız şartsız itaat edip destek veren, Osmanlı Devleti içinde “*dikenli bir akasya ağacı*” gibi sürekli sorun çıkaran Karadağ'ın mevcut durumundan fazlasıyla memnundular. Dolayısıyla Ruslar da mevcut statükoyu korumaya çalışacaktı.

4- İngilizler, Osmanlı Devleti'nin devamından yana olduklarından Karadağ'ın taleplerini dikkate almayacaklardı. Bu yüzden hâlihazırdaki yapının devamından yana tavır sergileyecekti.

5- Karadağ'ın bağımsızlık isteğini destekleyecek Avrupa devletleri, Fransa ve İtalya'dır. Fakat onların da Karadağ'ın isteklerini diğer büyük güçlere kabul ettirme ihtimalleri azdır.

Yukarıdaki tartışmadan da anlaşılacağı gibi, daha harekât sonuçlanmadan sonrasında yapılacak bir antlaşmanın hangi ilkeler etrafında belirginleşeceği neredeyse tespit edilmişti. Müzakereler kazanan ya da kaybeden iki tarafın da bir şey kazanamayacağı bir sonucun kâğıda dökülmesinin ötesinde bir anlam taşımayacaktı. Ancak özellikle kazanan tarafın Osmanlı Devleti olması durumunda, Osmanlılar hiç bir şey kazanamayacaktı. Anlaşma da bu kriterler doğrultusunda gerçekleşmiş, yapılan onca masraf, mücadele ve can kaybı heba olup gitmiştir. Nitekim görüşmeler sırasında bu durum iyice belirginleşmiştir. Göstermelik birkaç tartışmanın dışında herhangi bir itiraz olmadan Karadağ'ın mevcut durumu önceki haliyle aynen korunmuştur¹¹⁴.

2- İşkodra Antlaşması

Nikola barışı kendi istemesine rağmen, İstanbul'un sunduğu şartları kabul konusunda isteksiz davranmıştır. Bu beklenmedik gelişme üzerine İstanbul, Ömer Lûtfi Paşa'ya “*Derhal Çetine'ye girmesini*” emretmiştir¹¹⁵. İşin ciddileşmesi üzerine beklenen anlaşma 31 Ağustos 1861'de İşkodra'da, Nikola'nın temsilcileri ve Ömer Lûtfi Paşa arasında imzalanmıştır. Bu yüzden anlaşmaya “*İşkodra Antlaşması*” adı verilmiştir. Ancak anlaşmanın Nikola tarafından onaylanması

¹¹⁴ Ruslar sözde antlaşma şartlarının ağırlığına itiraz etmişlerdir. Ancak İngilizler'in, “*Karadağ'ın bir daha Osmanlı Devleti'nin güvenliği tehdit etmemesi*” ve “*bu nedenle gerekli tedbirlerin alınmasının zorunlu olduğuna*” dair ısrarları üzerine geri adım atmışlar, antlaşma İstanbul'un ve diğer büyük güçlerin istediği şekliyle kabul edilmiştir. Bakınız, *British Documents on Foreign Affairs: Reports and Papers From The Foreign Office Confidential Print*, General Editors: Kenneth Bourne and D. Cameron Watt, Part I, Series B, The Near and Middle East 1856-1914, Editor: David Gillard, Volume: I, The Ottoman Empire in the Balkans, 1856-1875, University Publications of America 1984, Document:28, s.163.

¹¹⁵ B.O.A., *I.H.*, nr: 21425; Belge: 5.

biraz vakit almış, aradan geçen süre İstanbul'u yeniden sıkıntıya sokmuştur. İstanbul'un "Anlaşmanın onaylanmaması durumunda Çetine'ye girilmesine dair" kararlı tavrını sürdürmesi üzerine, tüm umudunu Batılı devletlerin bir son dakika teşebbüsüne bağlamış olan Nikola da 13 Eylülde anlaşmayı imzalamak zorunda kalmıştır¹¹⁶.

Anlaşmanın maddeleri aşağıdaki gibidir¹¹⁷:

- 1- Karadağ'ın iç idaresi harekâttan önceki gibi kalacak.
- 2- 1858 Komisyonu'nca belirlenen sınırlar aynen korunacak¹¹⁸
- 3- Karadağlıların gümrük vergisi vermeden Bar Limanı'nı kullanmasına izin verilecek, ancak silah ve mühimmat sevkine izin verilmeyecek
- 4- Karadağlılar sınırları dışında da zirai faaliyetlerde bulunabilecekler
- 5- Mirko Karadağ'dan çıkacak ve bir daha geri gelmeyecek¹¹⁹
- 6- Hersek'ten İşkodra'ya Karadağ üzerinden geçen yol, ticarete açılacak ve yolun güvenliği Osmanlı askerlerince sağlanacak, yol güzergâhında tayin edilecek noktalara blokhavzlar (Beton tabya) yapılacaktır
- 7- Karadağlılar hudutları haricinde hasmane dolaşmayacaklar, Karadağ sınırına yakın kazalar halkı ayaklansalar dahi Karadağlılar ne manen ne de maddeten onlara yardım etmeyecekler, senato azaları, kocabaşlar ve ileri gelen kimseler bu şarta uyacaklarına dair senet verecekler
- 8- Karadağ sınırında ortaya çıkacak anlaşmazlıkları çözmek üzere, Karadağ sınırı civarındaki eyaletlere birer özel görevli tayin edilecek, bu görevliler problemleri çözemezse Karadağ doğrudan doğruya Bâb-ı Âli'ye başvuracak
- 9- Elinde pasaport bulunmayan hiçbir aile Karadağ'a giremeyecek, aksi davranışlar mutlaka geri gönderilecek
- 10- Karadağlılar Osmanlı ülkesinin her yerine girip çıkabilecekler ve ayrıca ticaret yapmalarına mani olunmayacak
- 11- Suçlular karşılıklı olarak iade edilecek
- 12- Aynı şekilde hırsızlık yapanlar da karşılıklı olarak tutuklanıp, çaldıkları mallarla birlikte iade edilecek
- 13- Esirler serbest bırakılacak ve memleketlerine gönderilecek

¹¹⁶ B.O.A., *HSD.CB.*, nr:1/35, varak: 4; Belge: 9; Brunswick, *a.g.e.*, s. 90-92; *British Documents on Foreign Affairs*, Volume: I, Document: 28, s. 162-163.

¹¹⁷ B.O.A., *Mühimme-i Mektûme*, nr: 10, hk:75, s. 42-44; *HSD.CB.*, nr: 1/35, varak: 1-4; Belge: 6-9; Ergirili Ahmed Hilmi İbni Resul, *Osmanlı-Karadağ Muhârebâtı Tarihçesi*, varak: 107a-107b; Ahmed Cevdet Paşa, *Tezâkir 13-20*, s. 253; Danişmend, *a.g.e.*, c. IV, s. 202.

¹¹⁸ Harita: 3.

¹¹⁹ Bu madde uygulanmamıştır. B.O.A., *HSD.CB.*, nr: 1/35, varak: 2; Stevenson, *a.g.e.*, s. 191; Danişmend, *a.g.e.*, c. IV, s. 202.

14- Karadağlılar, Arnavutluk, Hersek ve Bosna sınırı üzerine kule ve benzeri hiçbir türlü istihkâm yapmayacaklar

Anlaşmanın imzalanması İstanbul'da büyük sevinç yaratmıştır. İstanbul Karadağ galesinin uluslararası bir soruna yol açmadan, isyan süresiyle kıyaslandığında bu kadar kısa bir sürede bitirilmesinden çok memnun olmuştur. Abdülaziz, Hersek ve İşkodra ordularının İşboz'da birleşmesinden duyduğu memnuniyete benzer şekilde, Karadağ'ın meselesinin sona ermesinden duyduğu memnuniyeti de heyecan dolu bir hatla 25 Eylül 1862'de Ömer Lütfi Paşa'ya bildirmiştir. Samimi bir üslûpla kaleme alınan Hatt-ı Hümayûn'da Abdülaziz harekâta katılan herkesi kutlamıştır. Hatt-ı Hümayûn metni aşağıdaki gibidir¹²⁰:

Vezir-i Hamiyet-semirîm Ömer Paşa,

Size ve Müşir Paşalara ve kâffe-i ümerâ ve zâbitân ve ale'l-umûm neferâta mahsûs selâm ıderim. Cümlemin hidmeti nezdimde ve bi'l-cümle millet indinde takdir olunmuştur. Hepiniz ber-hürdâr olunuz. Cümleminizin harekât-ı makbûlesini takdiren tastîr olunan iş bu emrimiz Yaver-i Harbimiz Ferik Saîd Paşa'ya tevdi' ve teslimen zât-ı dirâyet-semâtına gönderilmiştir.

Anlaşmanın hemen ardından Osmanlı kuvvetleri Karadağ'ı boşaltmaya başlamışlardır. Hâlbuki Karadağ meselesine dair kaleme alınan tezkerede anlaşma maddeleri uygulanana kadar askerinin Karadağ'da kalması kararlaştırılmıştı. Hatta daha da ileri gidilerek Karadağ'da daimi asker bulundurulmasının daha doğru olacağı belirtilmişti¹²¹. Fakat 20 Ağustos'ta bu düşüncelere sahip merkez, mücadelenin verdiği yorgunluğa ve dış baskılara daha fazla karşı koyamamış, 4 Ekim'de Riyeka'daki Hersek birlikleri İşboz'a, İşkodra birlikleri ise Vezirköprü'ye çekilmişlerdir¹²².

Yukarıdaki anlaşma metni incelendiğinde ve Karadağ'ın Osmanlı Devleti'ne verdiği zararlar düşünüldüğünde, bu maddelerin Karadağ için ceza yerine ödül olduğu görülmektedir. Altıncı madde hariç, Karadağ'ın iç istiklâlini zaafa uğratan her hangi bir sınırlama yoktur. Üstelik antlaşmaya bir de Karadağ'ın uzun zamandır kendisine bırakılmasını istediği Bar (Antivari) Limanı konusunda bir madde eklenerek, Karadağ'ın bu liman üzerindeki taleplerine¹²³ hoşgörülle yaklaşmış ve liman konusunda Karadağ'ın isteklerine ilk kez resmî bir belgede

¹²⁰ Ergirili Ahmed Hilmi İbni Resul, *Osmanlı-Karadağ Muhârebâtı Tarihçesi*, varak: 110a.

¹²¹ B.O.A., *I.H.*, nr: 21424, 23 Safer 1279/20 Ağustos 1862 tarihli arz tezkiresi.

¹²² Ergirili Ahmed Hilmi İbni Resul, *Osmanlı-Karadağ Muhârebâtı Tarihçesi*, varak: 109b.

¹²³ *Macmillan's*, s. 348.

dolaylı da olsa yer verilmiştir. Ayrıca 1. ve 2. maddelerle Karadağ'ın mevcut statüsü yeniden onaylanmıştır. Yani Karadağ, bu anlaşma ile bir yandan Osmanlı tabiiyetini tasdik eder gibi görünmüş, bir yandan 1-2 ve 11-13. maddeler ile kendi özerkliğinden taviz vermemiş, bir yandan da Çetine'ye dört saat mesafede olan Osmanlı ordularını başarıyla durdurmuştur¹²⁴.

Osmanlı Devleti Paris Barış Antlaşması nedeniyle Karadağ'a kendi isteği doğrultusunda bir antlaşma dikte ettirememiştir. Bilindiği gibi Osmanlı Devleti, Paris Barış Antlaşması'nı yedinci maddesi gereğince "*Avrupa Devleti*" sayıldığından, Paris Barış'ını imzalayan devletlerle ortak hareket etmeye mecbur kalmıştır¹²⁵. Daha doğrusu onlara danışmadan ve görüşlerini almadan bir anlaşma yapamamıştır. Durumun bu mecrada seyrettiği bizzat antlaşma metninden de anlaşılmaktadır. Ahmed Lûtfi Efendi de, anlaşmadan hoşnut olmamış, anlaşmanın dış baskılar neticesinde imzalandığını yazmış, bu durumun Karadağlıların daha da şırmalarına yol açtığını açıkça ifade etmiştir¹²⁶. Ahmed Cevdet Paşa da aynı şeyleri yazar. Paşa müzakerelerin her aşamasının konsoloslar gözetiminde gerçekleştiğini belirtir. Hatta Rus ve Karadağ temsilcileri arasındaki bir tartışmayı zikreder. Rusya Konsolosu'nun Karadağ temsilcisine "*siz bu kadar acele etmemeliydiniz*" demesi üzerine, Karadağ temsilcisi ile aralarında tartışma çıkmış, Karadağ delegesi Ruslar'ı olayları seyretmekle suçlamıştır¹²⁷. Yani anlaşma, Osmanlı idarecilerinin kendi tercihleri sonucu değil, Batılı devletlerin orta yol formülü sonucu ortaya çıkmıştır.

E- Antlaşmanın Uygulanması

1- İşkodra Antlaşması'nın Uygulanması

Anlaşmanın tek olumlu sonucu isyan sırasında evlerini terk eden halkın evlerine geri dönmesi olmuştur¹²⁸. Bunun haricinde antlaşmanın uygulanmasında ciddi güçlükler yaşanmıştır. Hatta Stevenson, yerinde bir ifade ile "*anlaşmanın ölü*

¹²⁴ İsmail Hami Danişmend İşkodra Antlaşması için "...*mağlup ve küstah düşmana zorla kabul ettirdiği ağır şartların...*" ifadesini kullanır. Bakınız, Danişmend, *a.g.e.*, c. IV, s. 202; Batılı bazı yazarlar da antlaşmayı Danişmend gibi değerlendirirler. Bakınız, Roberts, *a.g.e.*, s. 233. Ancak kimileri de Stevenson gibi, anlaşmayı Karadağ haklarının ve meşruiyetinin tasdiki olarak nitelerler. Bakınız, Stevenson, *a.g.e.*, s. 191.

¹²⁵ *Muâhedât Mecmûası*, c. IV, s. 248.

¹²⁶ *Vak'a-nüvis Ahmed Lûtfi Efendi Tarihi*, c. X, s. 80.

¹²⁷ Ahmed Cevdet Paşa, *Tezâkir 13-20*, s. 254.

¹²⁸ B.O.A., *A.MKT.MHM.*, nr: 243/61, 19 Rebiülahir 1279/14 Ekim 1862 tarihli Serasker Paşa'ya yazılan cevap.

bir belge” olduğunu yazar¹²⁹. Ömer Lütfi Paşa, daha barış görüşmeleri sırasında Karadağlıların antlaşma şartlarına uyacakları konusunda şüpheleri olduğunu İstanbul’a bildirmişti. Paşa, bu nedenle anlaşmaya sağlam askeri yaptırımlar içeren maddeler konulmasını ısrar etmişti. Fakat yukarıda açıklanan nedenlerden dolayı onun hassasiyeti dikkate alınmamış veya alınmamıştı. Anlaşmanın imzalanmasının ardından ilk anlaşmazlık, Mirko’nun Karadağ dışına çıkarılmasını içeren beşinci madde konusunda çıkmıştır. Antlaşma daha imzalanmadan Nikola bu maddenin uygulanmasına karşı çıkmış, ancak görünüşte antlaşma maddeleri içerisinde yer almasına göz yummuştur. Esasen bu madde Osmanlı Devleti’nin Karadağ üzerindeki otorite ve yaptırımını göstermesi bakımından itibarî öneme sahipti. Her ne kadar Osmanlı Devleti, bu maddenin uygulanmasından kendi rızasıyla vazgeçtiğini bildirmiş olsa da, daha başlangıçta bu maddenin uygulanamaması antlaşmanın akıbeti hakkında çok önemli ipucu olmuştur.

Osmanlı Devleti’ni doğrudan ilgilendiren en önemli konu Hersek-İşkodra yolunun açılmasını içeren altıncı maddeydi. Bu nedenle altıncı maddenin uygulanması için çalışmalar vakit kaybedilmeden 29 Eylül 1862’de başlamıştır. Osmanlı tarafı Salih Paşa’yı, Karadağ tarafı ise Petro İstafan’ı temsilci olarak atamışlardır. İki görevli Ostrog Boğazı’na gelerek yol güzergâhına yapılacak dokuz blokhavzın inşa edileceği mevkiileri tespit etmişlerdir¹³⁰. Ardından kulelerin yapımına geçilmiştir. Fakat tam bu sırada Ömer Lütfi Paşa’nın öngörüsü gerçekleşmiş, Nikola Osmanlı Devleti’ne başvurarak altıncı maddenin uygulanmamasını istemiştir. Nikola 14 Ekim 1862’de, Biyelo Pavloviç Ovası’nda blokhavz yapımı ile meşgul olan Derviş Paşa’ya bir telgraf göndererek, İstanbulla blokhavzların yapımına dair müzakerelerin sürdüğünü, bu nedenle bölgedeki inşa faaliyetinin durdurulmasını istemiştir. Nikola, Derviş Paşa’yı üstü kapalı bir şekilde tehdit ederek, aksi durumda tebaasına söz geçiremeyeceğini bu yüzden yeni çatışmaların başlama ihtimalinden bahsetmiştir. Ancak Osmanlı ordusu blokhavz yapımını sürdürmüştü, Nikola 2.000 kadar Karadağlı’yı bölgeye göndermiş, fakat ordunun kararlılığı karşısında Karadağlılar herhangi bir çatışmaya girmeden geri çekilmişlerdir. Nikola’nın blokhavzların yapımının durdurulmasına ilişkin isteği İstanbul’da da kabul görmemiştir¹³¹.

Osmanlı idarecilerinden yüz bulamayan Nikola altıncı maddenin tadili için bu kez Batılı devletlere başvurmuştur. Her zaman olduğu gibi Rusya ve Fransa,

¹²⁹ Stevenson, *a.g.e.*, s. 191.

¹³⁰ Ergirli Ahmed Hilmi İbni Resul, *Osmanlı-Karadağ Muhârebâtı Tarihçesi*, varak: 109b.

¹³¹ Ergirli Ahmed Hilmi İbni Resul, *Osmanlı-Karadağ Muhârebâtı Tarihçesi*, varak: 111b-112b; Suavi, *a.g.e.*, s. 33.

Karadağ'ın yanında yer almıştır. Rus elçisi yol üzerinde inşa edilen blokhavzın yapımını protesto etmiş, Fransızlar da Ruslar'ı destekleyince Osmanlı Devleti blokhavzların yapımı konusunda ısrarcı olamamıştır. Sonuçta yol güzergâhı üzerinde blokhavz yapımından vazgeçilmiş, altıncı madde 3 Mart 1863'te "*Yolun daima açık bulundurulması ve yolcuların maruz kalabilecekleri zararların Karadağ hükümeti tarafından tazmin edilmesi*" şeklinde değiştirilmiştir¹³². Yapılan blokhavz da 1864'de yıkılmış, ancak Karadağ sınırı üzerine blokhavzlar yapılarak Karadağ kaynaklı saldırıların önüne geçilmeye çalışılmıştır¹³³.

2- Çetine Mutabakatı

İşkodra Antlaşması'nın tatbikine dair esas mesele ikinci maddenin uygulanması sırasında ortaya çıkmıştır. Karadağla civar eyaletler arasındaki sınırların kesin şekilde belli olmaması, bölgenin dağlık ve üzerinde yaşayan halkın zaman zaman Karadağ tebaası olduklarını iddia etmeleri yüzünden ikinci maddeyi uygulamak için yeni bir düzenleme yapılması gerekmiştir. Anlaşmazlıklara son vermek ve nihaî sınırları tespit etmek amacıyla ikisi Osmanlı, ikisi Karadağ tarafından olmak üzere dört kişilik özel bir komisyon kurulmuştur. Uzun müzakereler sonucu 3 Mayıs 1864'te Osmanlı komiseri Hafız Bey ve Karadağ komiseri Voyvoda Senatör Guiro Matanoviç, 1859 senesinde kabul edilen sınır üzerinde bir anlaşmaya varmışlardır. Çetine'de imzalandığı için "*Çetine Mutabakatı (Protokolü)*" adı verilen 18 maddelik antlaşmaya göre¹³⁴:

1- Devlet-i Aliyye ile Karadağ memurlarından oluşan bir komisyon kurulacak.

2- Komisyonun tutanakları İtalyanca kaleme alınacak.

3- Hududun iki tarafında kalmış olan emlaki tespit için Osmanlı ve Karadağlıların eşit sayıda temsil edileceği bir komisyon kurulacak. İşin uzmanlarından oluşacak bu komisyon, iki tarafta kalmış mülklere değer biçecek ve daha sonra iki taraf arasındaki mülk sahipleri arasında emlak mübadelesi yapılacaktır.

¹³² Ahmed Cevdet Paşa, *Tezâkir* 13-20, s. 254; Danişmend, *a.g.e.*, c. IV, s. 202; Suavi, *a.g.e.*, s. 33.

¹³³ Ahmed Midhat Efendi blokhavzların yıkılmasını ince bir üslupla eleştirir. O bu konu hakkında, "*Ol şehâvet-i bade-zin tecdid-i hareket-i isyâniyesine meydân bırakılmamak için hudüd üzerinde icâb iden noktalara kuleler ve blokhavzlar inşâsına karar verilmiş ve bir hayli mesârif ihtiyârıyla inşâları dahi iknâl edilmiş iken güyâ bu sûret Dağlı için dâimî bir tehdît olacağı ve halbûki bi'd-demâ Karadağlıların itâ'at ve inkiyâddan aslâ ayrılmayacakları hakkında nice müdâhalât diplomâtikaya üzerine eşkiya-yı merkûmeye bir müsâade-i fevkalade olmak üzere mezkûr kuleler ve blokhavzların hedmine dahi Devlet-i Aliyye müsâade göstermiştir.*" der. Bakınız, Ahmed Midhat, *a.g.e.*, s. 134; Hüdai Şentürk, "Tuna Vilâyeti'nin Teşkiline, Karadağ ve Hersek Vulcuâtına (1861) Dâir Cevdet Paşa Tarafından Kaleme Alınan Lâyiha", *Belleten*, c. LIX, S. 226, Ankara 1996, s. 725.

¹³⁴ B.O.A., *HSD.CB.*, nr: 1/35, varak: 4-8; Belge: 9-13; Brunswik, *a.g.e.*, s. 108-111.

Mübadele olunan mülkle ilgili herhangi bir problem çıkar ise komisyon konuyu yeniden inceleyecektir.

4- Mübadele haricinde kalacak emlake devlet tarafından el konulacaktır.

5- 1858 ve 1859 senelerinde yapılan komisyon çalışmalarında bir şahsın tasarrufunda ne tür emlak var ise o şahsın mal varlığı şimdiki komisyon tarafından da aynen kabul edilecek ve mübadele ona göre yapılacaktır. Mübadele olunamaz ise emlake el konularak altıncı madde gereğince işlem yapılacaktır. Bu tarihten sonra satın alma yoluyla bir kimse mülk sahibi olmuşsa, gayrimenkulün parası peşin olarak kendisine verilerek o mülke devlet tarafından el konulacaktır.

6- Uygulamayı kolaylaştırmak için Saltanat-ı Seniyye ile Karadağ idaresi, emlakini satanların zararını karşılamayı taahhüt eder. İşbu uygulamanın bitiminde iki tarafın memurları tarafından ödenmiş meblağın fazlası yekdiğerine ödenecektir.

7- Emlakin satılması veya mübadelesi için iki tarafın komisyonları arasında iki nüsha imzalı birer tutanak tanzim olunarak mübadele olunacaktır.

8- İleride her türlü anlaşmazlığı ortadan kaldırmak için gerek Osmanlı gerekse Karadağlı emlak sahipleri o emlakın kendilerinin olduğuna dair birer senet alacaklar, bu senet komiserler tarafından onaylanarak taraflar arasında mübadele olunacaktır.

9- Mülk senetleri tarafların anlayacağı dil üzerinden hazırlanacak, komiserlerin senet üzerindeki imzaları İtalyanca olacak, senet üzerinde emlakın sınırları açıkça belirtilecek.

10- Tarla, bahçe, çayır, ev, ahır, mağaza, değirmen gibi mülkler o kişiye ait emlaktan kabul edilecektir.

11- Dağlardaki mera, orman ve sular umuma ait kabul edilerek ne mübadele edilecek ne de el konulacak, hangi tarafta kalmışsa o tarafa terk edilecektir.

12- 1859 komisyonu tarafından iki tarafın ortak kullanımına ayrılan mera, orman ve sular emlak mübadelesinden hariç tutulacaktır.

13- 1859 sınır tespitinde hudut üzerinde kalan bazı kiliseler iki tarafın kullanımına mahsus olacaktır.

14- Satılmış veya mübadele olunmuş olan emlaka derhal el konulacak ise de üzerindeki ürün ekene ait olacaktır.

15- Komisyona bizzat gelmeyecek olan emlak sahibi vekil tayin edip vekâlet iki şahitle ispat edilecektir.

16- Vekillerin mal sahibi adına vereceği senetler, şahitler tarafından da imzalanacak ve bizzat asil tarafından verilmiş gibi muamele olunacaktır.

17- Hudut işaretleri taştan imal edilecektir. Bunlar için taş, kireç, kum ve su gibi malzeme iki taraf ahalsi tarafından nakil olunacaktır. Sınır herhangi bir

tartışmaya neden olmayacak şekilde belirlenecek, taşların Osmanlı toprağına bakan yüzüne Türkçe, Karadağ tarafına bakan yüzüne Fransızca yazılacaktır.

18- Komisyon kararları iki taraf halkına tebliğ edilerek ileride anlaşmazlık çıkmaması için yöre halkından nişan taşlarını itina ile korumaları istenecektir.

Yukarıda görüldüğü gibi komisyonun sınır anlaşmazlıklarını ortadan kaldırmak için bulduğu yol karşılıklı mal mübadelesi yapılmasından ibarettir. Böylece her iki tarafta mülk iddiasında bulunan kimse kalmamış olacaktı. Fakat anlaşmazlıklara neden olan çatışmalar mülk topraklardan değil, sahihsiz topraklar veya mera ve ormanlık arazilerden kaynaklanıyordu. Bu konuda komisyonun herhangi bir çözüm ürettiğini iddia etmek güçtür. Tam tersine 11, 12 ve 13. maddeler yeni çatışma kapıları açmaya aday kararlardır. Ancak anlaşma maddelerinde ne yazarsa yazsın Karadağla yapılan her anlaşma aslında Karadağlıların zaman kazanma stratejisinin bir sonucudur. Çünkü Karadağlıların niyeti gerçekten bölgeye barış getirmek değil tersine harita dörtte gösterilen sınırlara ulaşmak yani büyük Karadağ'ı kurmaktır. Bu yüzden Karadağlılar harita dörtteki sınırlara sulaşıncaya kadar mücadelelerine devam etmişlerdir.

3- İstanbul Protokolü

Çetine Protokolü'nün hayata geçirilmesinde de bazı problemler yaşanmıştır. Bunun üzerine Mehmed Emin Âli Paşa başkanlığında İstanbul'da yeni bir komisyon daha toplanmıştır. Toplantıda Osmanlı Devleti'ni Dâr-ı Şûrâ Reisi Safvet Paşa ve Ticaret Müsteşarı Server Efendi; Karadağ tarafını ise Vladika Nikola'nın özel sekreteri Senatör İliya Plamenaç ve Kapudan Piyoviç temsil etmiştir. Müzakereler 26 Ekim 1866'da sonuçlanmış "*İstanbul Protokolü*" adı verilen beş maddelik bir ekle Çetine Mutabakatı hayata geçirilmeye çalışılmıştır¹³⁵.

İstanbul Protokolüne göre,

1- Çetine Protokolü'nde kararlaştırılan şahıslara ait emlakın mübadele ve tazminat miktarının tespiti için bir komisyon kurulacak.

2- Çetine Protokolü'nün 11 ve 12. maddelerinin Nisan 1867'de hayata geçirilmesi için bir komisyon kurulacak.

3- 8 Kasım 1858'de¹³⁶ tespit edilen sınırın bazı kesimlerine o tarihte Bâb-ı Âli ile Karadağ Vladikası tarafından şerh konulmuştu. Söz konusu ihtilaflı sınırlar 67 numaralı Visoçisa, 68 numaralı Srebrna Glavitsa ve 69 numaralı Banova Gomila arasındaki hat olup, bu sınır tamamıyla kabul olunmuştur. Ancak Ka-

¹³⁵ B.O.A., *HSD.CB.*, nr: 1/35, varak: 8-10; Belge: 13-15; Brunswik, *a.g.e.*, s. 124-125.

¹³⁶ Brunswik, *a.g.e.*, s. 73-75.

radağlı yetkililer Srebrna Glavitsa'da her hangi bir bina olmadığını ve inşa da edilmeyeceğini taahhüt etmişlerdir.

4- Visoçisa'da bulunan Osmanlı Kalesi derhal yıkılacak.

5- Podgoriçe ile İşboz arasında olan Veliye ve Malo Brdo dağlarında Karadağlıların tarım yapmalarına izin verilecektir. Ancak buradan elde edilecek ürünün vergisi İşkodra'da bulunan Osmanlı Devleti memurlarına ödenecek.

İstanbul Protokolü ile Karadağlılar 1858-59 seneleri sırasında gerçekleşen sınır tayini sırasında, Osmanlı yetkililerine kabul ettiremedikleri bazı sınır düzenlemelerini 1866'da gerçekleştirmişlerdir. Böylece barış yoluyla Osmanlı Devleti'nden alabileceğini alan Karadağlılar, harita dörtteki sınırlara ulaşmak için her yolu denemişlerdir.

Sonuç

Karadağ Harekâtı ciddi anlamda tartışmaya açık sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Mesela, 40-50 kilometrelik yolun iki ayda aşılması Osmanlı ordusu için bir başarı mıdır? Hiçbir yapurum içermeyen bir antlaşmayı, 10.000 kişilik bir orduya sahip siyasi konumu dahi belli olmayan bir idareciye kabul ettirmek övünülecek bir durum mudur? Ya da imzalanmasına rağmen antlaşmanın hiç uygulanmaması tezadı nasıl açıklanacaktır? Bu soruların cevabı yazarın bakış açısına göre değişebilmektedir. Avrupalı yazarlar bu süreçte Karadağ'ı asla yenik bir kuvvet olarak kabul etmezler, aksine direnişi kutsarlar. Onlar, Avusturya gibi bazı ülkeler Karadağ'a silah sevkiyatına izin verseler, Karadağ'ın hiçbir zaman yenilmeyeceğini ifade ederler¹³⁷. Popüler internet kaynakları da 1862 Karadağ Harekâtı'na dair yaptıkları yorumlarda, neredeyse Osmanlı kuvvetlerini yenilmiş gösterirler. Kaynak belirtilmeden verilen bilgilerde, 100.000 kişilik Osmanlı ordusunun 25.000 kişilik Karadağ ordusu karşısında Novo Selo'da (Yeniköy) yenildiği, fakat daha sonra sayısal üstünlüğüne dayanarak Karadağlıları yenildikleri bilgisi yer alır. Ancak harekât boyunca 3.500 Karadağlı'nın hayatını kaybetmesine karşı, Osmanlı tarafının 8.000'den fazla kaybı olduğu yazılır. Böylece bu harekâtın Osmanlılar için bir başarı olmadığını vurgu yapılır¹³⁸.

Ahmed Midhat Efendi gibi yerli yazarlar ise, Osmanlı Devleti'nin savaş alanının tersine diplomasideki beceriksizliği yüzünden Karadağ Harekâtı'ndan istediği sonucu alamadıklarını yazarlar. Onlara göre, Osmanlı Devleti'nin hedeflediğinin aksine "eşkaya reisi" prenslik statüsü kazanmış, "eşkaya gürhundan oluşan memle-

¹³⁷ Stillman, *a.g.e.*, s. 4.

¹³⁸ <http://www.medal-medaille.com>.

ket” özerk bir emaret halini almıştır. Özellikle İşkodra Antlaşması’na dayanılarak bazıları yapılan kule ve blokhavzların daha sonra dış baskılar nedeniyle yıkılması, Osmanlı Devleti’nin Karadağ’ı kontrol imkânını tamamen ortadan kaldırmış, bu durum Karadağ’ın gelecekteki isyanlarına zemin hazırlamıştır¹³⁹.

Osmanlı-Karadağ Çatışması’nın sonuçlarını en iyi değerlendiren taraf Karadağ olmuştur. Bu mücadelede zayıf yanlarının farkına varan Karadağ Vladikaşı, eksiklerini gidermek için var gücüne çabalamıştır. Nikola harekâtın hemen ardından, coğrafi şartlar ne kadar zor olursa olsun gerilla harbinin düzenli ordular karşısında bir faydası olmadığını görmüş, o zamana kadar Karadağ’da var olan savaş ve mücadele stratejisini kökten değiştirmiş, Karadağ ordusunu yeniden düzenleyerek modern silahlarla donatmıştır. Önce her biri 848 kişiden oluşan 30 taburluk piyade (25.440) ve 3.000 kişilik süvari birliği oluşturmuştur. Bu birlikler için Zeta Ovası’nda bir karargâh kurmuş, Karadağ ilk defa düzenli bir orduya kavuşmuştur. Birliklere, Osmanlı ordusu karşısındaki yenilginin temel nedeni olarak görülen bir de topçu taburu dâhil edilmiştir. Daha sonra o zamana kadar kılıç, kama, yatağan ve eski moda Arnavut tüfekler kullanan Karadağ başbozuk kuvvetlerine son model silahlar dağıtmıştır. 1862 mücadelesinde tüm lojistik ihtiyaçlar kadınlar tarafından karşılanmıştır. Bu yüzden orduya cephane ve lojistik desteği verecek yeni bir birim daha eklemiştir¹⁴⁰. Nikola, tüm çalışmalarının meyvesini 1875 Hersek İsyanı sonrasında patlak verecek Osmanlı-Karadağ savaşında fazlasıyla almıştır.

Her şeye rağmen imzalanan antlaşma bölgeye, bölge için uzun sayılabilecek bir süre huzur ve sükûn getirmiştir. Hatta bu yüzyılda barış içinde geçen en uzun süre denebilir¹⁴¹. Ancak Osmanlı Devleti için bu süre bir anlam ifade etmemiştir. Zira malî, askerî ve siyasî çöküntü olanca hızıyla devam etmiş, Osmanlı yetkilileri bu süreçte “*Büyük Güçler*”-(*Düvel-i Muazzama-İngiltere, Fransa, Rusya, Prusya, Avusturya-Macaristan*) arasındaki çekişmeleri kullanarak ayakta kalmaya çalışmıştır. Fakat bu politika 1875’te iflas edince, ülke geri dönülemez bir yola girmiştir. Karadağ Harekâtı, Osmanlı Devleti’nin XIX. yüzyılda takip ettiği “*Büyük Devletler’e*” dayanma politikasının tipik bir örneğini oluşturur. Harekât öncesi, esnası ve sonrasında da görüldüğü gibi, tüm yaşananlarda kaybeden taraf askerî mücadeleyi kazansa da Osmanlı Devleti olmuştur. Politik oyunların bedelini ise gerek asker, gerek memur gerekse vatandaş olarak Osmanlı Devleti’ne hizmet eden veya bağlı kalan insanlar ödemiştir.

¹³⁹ Ahmed Midhat, *a.g.e.*, s. 134.

¹⁴⁰ Stevenson, *a.g.e.*, s. 192-193.

¹⁴¹ Stillman, *a.g.e.*, s. 4.

KAYNAKÇA**a- Başbakanlık Osmanlı Arşivi Vesikaları**

- A.AMD., (*Dîvân-ı Hümayûn Âmedî Kalemî*), nr: 94/80
A.MKT.MHM. (*Sadâret-Mektûbî, Mühimme Kalemî*), nr: 215/96, 243/61, 246/78
A.MKT.UM., (*Sadâret-Mektûbî, Umum Vilâyât*), nr: 478/12.
HSD.CB. (*Sahn Ahnan Evrak. Cavid Baysun Evrakı*), nr: 1/35
İ.H., (*İrade Hariciye*) nr:21424
Mühimme-i Mektûme, nr: 10, hk: 75, s. 42-44

b- Yazmalar

- _____ ; “Karadağ’ın Devlet-i Âliyye’ye İsbât-ı Taallukuna Dair Fuad Paşa Hazretleri’nin Kaleme Aldıkları Lâyihâ”, Ankara Milli Kütüphane, Yazma Demirbaş No: 06 Mil Yz B 117.
Ergirili Ahmed Hilmi İbni Resul, *Osmanlı-Karadağ Muhârebâtı Tarihçesi*, İstanbul Üniversitesi Yazma Eserler Kütüphanesi, Türkçe Yazma nr: 10071.
Ferik Selâmi, *Muhârebe-i Şarkıyye Tarihi*, Ankara Milli Kütüphane, Yazma Demirbaş No: 06 Mil Yz B 335/1.

c- Basılı Eserler

- _____ ; *Britishs Documenst on Foreign Affairs:Reports and Papers From The Foreign Office Confidential Print*, General Editors: Kenneth Bourne and D. Cameron Watt, Part I, Series B, The Near and Middle East 1856-1914, Editor: David Gillard, Volume: I, The Ottoman Empire in the Balkans, 1856-1875, University Puplications of America 1984, Document:28, s. 163.
_____ ; *Büyük Türk Askerleri*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı-Büyük Türk Askerleri Serisi: 2, Ankara 1981.
_____ ; *Nadir Osmanlı Madalya ve Nişanlar Kataloğu*, Darphane ve Damga Matbaası Genel Müdürlüğü, Basım Yeri ve Tarihi Belirtilmemiş.
_____ ; *Karadağ Coğrafyası*, Tercüme Eden: Ahmed Tevfik, Mahmud Bey Matbaası, Dersaadet 1329.

- _____; "Montenegro, The Herzegovine, and The Slavonic Populations of Turkey", *Macmillan's Magazine*, Volum VI: August-1862, Macmillan And Co., Cambridge 1862, ss. 345-352.
- _____; *Muâhedât Mecmûası*, c. IV, İstanbul 1298-Tıpkıbasım Türk Tarih Kurumu Ankara 2008.
- A Serb; *The Case of Servia*, Bell and Daldy, London 1863.
- Ahmed Cevdet Paşa; *Ma'rûzât*, Yayına Hazırlayan: Yusuf Halaçoğlu, Çağrı Yayınları, İstanbul 1980.
- Ahmed Cevdet Paşa; *Tezâkir 13-20*, Yayınlayan: Cavid Baysun, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1991.
- Ahmed Lûtfî Efendi; *Vak'a-nüvis Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi*, c. IX, Yayınlayan: Münir Aktepe, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1984.
- Ahmed Lûtfî Efendi, *Vak'a-nüvis Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi*, Yayına Hazırlayan: M. Münir Aktepe, c. X, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1988.
- Ahmed Midhat; *Üss-i İnkılâb*, Kısım-ı Evvel: Kırım Muhârebesinden Cülûs-ı Hümâyûna Kadar, Takvîmhâne-i Âmire Matbaası, İstanbul 1294.
- Ali Suavî; *A Propos de L'herzégovine. Monténégro*, Imprimerie Victor Goupy, Paris 1876.
- Andıç, Fuat-Süphan Andıç; *Kırım Savaşı Âli Paşa ve Paris Antlaşması*, Eren Yayınevi, İstanbul 2002.
- Arbuthnot, George; *Herzegovine; or Omer Pacha and The Christian Re-bels. With A Brief Account of Servia, Its Social, Political, and Financial Condition*, Longman, Gren, Longman, Roberts, & Gren, London 1862.
- Brunswik, Benoit; *Recueil De Documents Diplomatiques Relatifs Au Monténégro Avec Une Introduction*, Chez M. S. H.-H. Weiss, Libraire A Péra, Constantinople 1876.
- Castellan, Georges; *Balkanların Tarihi*, çev. Ayşegül Yaraman-Başbuğu, Milliyet Yayınları, İstanbul 1992.
- Danişmend, İsmail Hamî; *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, c. IV, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1972.
- Denton, William; *Servia and The Servians*, Bell and Daldy, London 1862.
- Eldem, Edhem; *İftihar ve İmtiyaz. Osmanlı Nişan ve Madalyaları Tarihi*, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, İstanbul 2004.

- Erim, Nihat; *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*, c. I, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1953.
- Fosféro; *Le Monténégro. Simple Question A Messieurs Les Plénipotentiaires Des Nouvelles Conférences De Paris*, Chez Tous Les Libraires, Paris 1858.
- Goy, Edward Dennis; *The Sabre and Song. Njegos: The Mountain Wreath*, Cambridge Tarihsiz.
- Hamzaoglu, Yusuf; *Srbistan Türklüğü*, LogosA, Üsküp 2004:
- Heuschling, Xavier; *L'empire de Turquie. Territoire, Population, Gouvernement, Finances, Industrie, Agricole, Manufacturière et Commerciale Voies de Communication, Armée, Culte, Etc.*, Bruxelles: H. Tarşier-Paris Guillaumin et C., 1860.
- Hupchick, Dennis P.; *The Balkans From Constantinople to Communism*, Palgrave Macmillan, New York 2004.
- Hutchinson, Frances Kinsley; *Otomobile İlk Gezi Balkanlar 1908. Dalmaçya, Karadağ, Bosna ve Hersek Yollarında*, çev. Gül Çağalı Güven, Aksoy Yayıncılık, İstanbul 1999.
- Jelavich, Barbara; *Balkan Tarihi 18. ve 19. Yüzyıllar*, çev. İhsan Durdu, Haşim-Gülçin Koç, Küre Yayınları, İstanbul 2006.
- Jezernik, Božidar; *Vahşi Avrupa. Batı'da Balkan İmajı*, çev. Haşim Koç, Küre Yayınları, İstanbul 2006.
- Karal, Enver Ziya; *Osmanlı Tarihi*, c. VI-VII, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1988.
- Karatay, Osman; "Osmanlı Hakimiyetinde Karadağ", *Balkanlar El Kitabı*, Derleyenler: Osman Karatay-Bilgehan A. Gökdağ, c.I-Tarih, KaraM & Vadi, 2006, ss. 361-370.
- Karatay, Osman; "Karadağ'ın Bağımsızlık Mücadelesi", *Balkanlar El Kitabı*, Derleyenler: Osman Karatay-Bilgehan A. Gökdağ, c. I-Tarih, KaraM & Vadi 2006, ss. 459-471.
- Mackenzie, G. Muir - A. P. Irby; *Travels in The Slavonic Provinces of Turkey in Europe*, Volume:II, Daldy, Isbister & Co., London 1877.
- Marriott, J. A. R.; *The Eastern Question An Historical Study in European Diplomacy*, At The Clarendon Press, Oxford 1918.
- Mehmed Subhi; *Karadağ ve Ordusu*, Kitaphâne-i İslâm ve Askerî, Konstantiniyye 1317.

- Murphy, Dervla; *Through The Embers of Chaos. Balkan Journeys*, John Murray, London 2003.
- Paton, Andrew Archibald; *Researches on The Danube and The Adriatic; or, Contributions to The Modern History of Hungary and Transylvania, Dalmatia and Croatia, Servia and Bulgaria*, Volume:I, F. A. Brockhaus, Leipzig 1861 .
- Petar II Petrović Njegoš; "The Mountain Wreath", *Discourses of Collective Identity in Central and Southeast Europe (1770–1945) Texts and Commentaries*, Edited By: Balázs Trencsényi and Michal Kopeček, Volume: II-National Romanticism, CEU Press, Budapest-New York 2007, ss. 428-435.
- Ph. Christitch; *A Few Remarks on the Speech of Mr. Layard, Delivered in the House of Commons, Concerning Servia. On Friday May 29th, 1863*, Printed By C. W. Reynell, London 1863.
- Roberts, Elizabeth; *Realm of the Black Mountain. A History of Montenegro*, Hurst & Company, London 2007.
- Sedes, İ. Halil; *1875-1876 Bosna Hersek ve Bulgaristan İhtilalleri ve Siyasî Olaylar: Başlangıç*, I. Kısım, II. Baskı Çituri Biraderler Basımevi, İstanbul 1946.
- Sloane, William M.; *Bir Tarih Laboratuvarı Balkanlar*, çev. Sibel Özbudun, Nesnel Yayınları, İstanbul 2008.
- Stavrianos, L. S.; *The Balkans since 1453*, Hurst & Company, London 2002.
- Stevenson, Francis Seymour; *A History of Montenegro*, Elibron Classics Series, 2005.
- Stillman, William James; *Herzegovina and The Late Uprising: The Causes of The Latter And The Remedies, From The Notes And Letters of A Special Correspondent (1877)*, Longmans, Green and Co. (Reprint: Kessinger Publishing), London 1877.
- Strangford, Emily Anne Beaufort Smythe; *The Eastern Shores of The Adriatic in 1863. With A Visit to Montenegro*, Richard Bentley, London 1864.
- Şentürk, Hüdayi; "Tuna Vilâyeti'nin Teşkiline, Karadağ ve Hersek Vukuâtına (1861) Dâir Cevdet Paşa Tarafından Kaleme Alınmış Layiha", *Belleten*, c. LIX, sy. 226, Ankara 1996, ss. 715-737.
- Trouton, Ruth; *Peasant Renaissance in Yugoslavia 1900-1950. A Study of the Development of Yugoslav Peasant Society as Affected by Education*, Routledge, London 1998.

Ubicini, Abdolonyme; *El-Tanzimat. Organización de La Turquía Actual en Todos Sus Aspectos Poli-tico, Económico, Relijioso, Militar, Literario, etc.*, Imprenta de Don Joso Trujillo, Hijo, Madrid 1854.

_____; *Türkiye 1850*, c. II, çev. Cemal Karaağaçlı, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul Tarihsiz.

Un Serbe; *La Serbie Après Le Bombardement De Belgrade*, Paris: Librairie A. Franck-Leipzig: A. Franck'sche Verlangshandlung, 1862.

Verloop, M. C.; *Le Royaume de Monténégro*, Berger-Levrault, Éditeurs, Paris 1911.

Wachtel, Andrew B.; "How to Use a Classic: Petar Petrović Njegoš in the Twentieth Century", *Ideologies and National Identities. The Case of Twentieth-Century Southeastern Europe*, Edited by: John R. Lampe and Mark Mazower, CEU Press, Budapest-New York 2004, ss. 131-153.

Wilkinson, John Gardner; *Dalmatia And Montenegro With A Journey to Mostar In Herzegovina And Remarks On The Slavonic Nations The History Of Dalmatia And Ragusa The Uscocs*, Volume: I, John Murray, London 1848.

d- İnternet Kaynakları

www.medal-medaille.com

www.njegos.org/petrovics/petrovics.htm

www.tsk.mil.tr/askerimuze/madalyalar.htm

www.turkishmedals.net

e- Haritalar

_____; *1862 Karadağ Askerî Harekâtı Haritası*, Erkân-ı Harbiye Dâiresi, 1291, Kaynak: Milli Kütüphane: *HRT 1994 D 1851*, Demirbaş No: 2961.

_____; *Karadağ Haritası*, Tercüman-ı Ahvâl Gazetesi, Kaynak: Milli Kütüphane: *HRT. 1994 D 1077*, Demirbaş No: 2148.

Handtke, Friedrich; *Special-Karte Der Führstenthümer Serbien und Montenegro*, Glogau-Verlag von Carl Flemming 1878, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi: A.5925-1878.

Kiepert, Heinrich; *Neue von Karte Montenegro*, Berlin bei D. Reimer 1862, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi: A.I-6771-1862.

BELGELER

تقام نھتہ عبدالحامد چوہدری (۱۰ اگست ۱۸۶۲ء) کا تجلید دولت ستم سخراس لٹھمدہ شترکا کونہ ریلاہ تقریر کونہ برسہ

میریدہ ایضا ساطع دولہ مڈریہ و نایبہ و تیرا سائہ عایہ: قوہ صغہ جود شہازدک معلول لطفت کلاوس اوزینہ پوتہ سٹک ریاک موری اولہ عاریہ برلہ نوم خام
 و مین سلطنتیہ نصیحتہ انتھکے یاسرت ایرل دولہ علیہ ابو لطفتی شقاہا نو تکا برہ اجرا جو رہیں حالک ہم سلوینک سید و کجینی جلب ایتہ وھوہ بلدیہ
 ابراز چوسہ اولیئیں نایبہ بات برلہ صلاب صبرہ خام ویردک اجردہ اک اولکی فرست قوتہ ایتہ اولیئیں اور دیار ارانہ وایان ایتہ اولجھن جیڑا اکی نایبہ
 برودہ استیصال چوسہ اولجھنہ میریدہ ایضا حوضن کورک عرصہ و نافرقتی ایتکو دولہو علایہ سٹھقتہ و رکار اولہ اضراماتہ خانقہ لرینہ خدیبہ نایبہ
 وسیلہ آغاز ایملہ

Belge 1: 15 Ağustos 1862 tarihinde İstanbul'daki Batılı devlet konsoloslarının Karadağ Harekâtı'nın sona erdirilmesi için Osmanlı Devleti'ne verdikleri nota tercümesi. B.O.A., I.H., nr: 21424, Lef: 1.

عالمی

کتابتیں و تالیفات

عزیز

سردار اکرم مصدقینک ایما اللہ اولیٰ علیہ السلام تا یخلفہ مستعلا جناب و کاتبینہم بصورت تخلص نام مع

میتے تک اللہ دار الراجہ تعالیٰ فیہ یومیرجی الہم عساکر شاہانہ تک اجناطہدیہ معلم اللہ یومیرجیہ ریفقہ تدریک صلح و مولانہ اوج غلغلتہ
 رفیع محمدہ لڑویہ قد عساکر توفیقہ ایتمہ یومیرجیہ و ریفقہ تک ایدرسنہ لہما یذکی رعیت مسافہ کہ تک اختلاط ایچوہ ایچ اوج یرہ عسکر
 توفیقہ ایجابہ ایذیکندہ لشفہ غایت بوکسک و ضبطی کویج بولانہ تیرک الہم برقوقہ تجوز تفسیر ابر و سورد اولہ صمدہ توفیق عسکرہ از تاملانہ و لڑنہ
 عقیدت یرہ کتومک بہرہک لدرم اولویہ بوکسک تک اراستی بولویہ ایچوہ شو صورت حرکت انیدہ قومانڈا بہ پشاورہ طرحہ حالک بیدار
 اولند کر اولہ امرہ ریفقیہ اولہ سبہ کتومک زہیرہ ادا اولہ یقیندہ صکرہ شو غایت مرتفع و ترک جازز ایجابہ تیرک صلح و صمدہ لڑنہ
 تیرک انساہ شیکا ماتہ لہبرہ اوچر دور در بوز قد عسکر لہ غایہ بہ لڑنہ اجناطہ اللہ و زہیرہ و جہانہ موفظہ تک اور زہیرہ یقینہ
 سبہ انہ صہ بوریاہ ایدہ فصدہ طہری و اوج در تیرک قد عساکر موفظہ ترک قلعہ بان قلوبہ موجود عسکر ایم اولہ بر تیرک بریک سنہ
 طویہ و سازن کلمہ دہ لہ لہ قدم جیلہ بہ مجوب اولانہ اغر طہریہ ایم میتیہ بہ لہریہ عنایت و بتوفیقہ تعالیٰ میتیہ بہ فسطہ نضارہ لڑنہ کہ لہما
 میتیہ ہر صوالہ یقیندہ اورا عساکر شاہانہ تک دنیاہ افاستری صمدہ لہ و یقیندہ ریفقہ عورت اولہ ایجابہ ایچوہ جیلہ جیلہ عودہ و عنایت لہ
 ماری وقوع تحت جناب عہدہ لہ ایدہ رفایح کونہ قدر اور زہیرہ صمدہ ریرہ اجل اللہ و توفیقات الہیہ بہ شانہ کوی بولندہ

Belge 4: B.O.A., İ.H., nr: 21425, Lef: 1, 4 Rebiülevvel 1279/30 Ağustos 1862 tarihli Ömer Lütfi Paşa'nın Çetine Harekâtı'na dair merkeze gönderdiği telgraf.

۱۰۰۰
ایستاد گرامر تاریخچه جانب با علیکده ارسال المذهب سردار اکرم و وظو
عمر با شاد حضرتک طافنده قره صغ و لاد بقه سه تبلیغ
اوظوه تقریرک ترجمو سید -

برخی ماده قره صغیك اداره داخلیم سی عکس نظام ناک اوزیم د فولنده اول
بهرینه یعنی حال و صورتنه قلم بقده -

ایکینجی ماده بیات کز یوز الم کز سنه سنده قیسونه فحلا طافنده تعبیه اوظوه
وظ بوننده بویله قره صغ سه فاصل اولم بقده -

اوپنجی ماده لطفنه سیم قره صغ لورک لاهی بر کون کرک رسمی دیرمه رک بار
اکلم سنده انتعه ادفال و افرج ایتمدینه سعه بیوره بقده -

در دهمی ماده قره صغ لورک زاعنه ایتمک اوزره قره صغ حدودی خارجنده ارضی
استیجار و الترامه صلا صیدک اولم بقده -

بششمی ماده میوقو قره صغ خنده جینصوب بردها عود سه ایده میه چکدر -

سردار اكرم سن حاضره ابلونده سكر و اونه ايلم نايغلبه مورخ اولانه تجراندك
ناطوه اولديني اوزره قره صغ ولاديقه سنك يدي اولانه مرفلم مرفونك بونده
بويم جيلك امور ملكم و عكريم سن ملافه ايمه بلن تجراندقعه ايلمك صالده سلطنه سن
بوناده في قعيل ايدو رلج شرط ركور ايلم مرفونك قره صغده اقامه دوام ايدو سلطنه
موافقت ايدو جلك -

التبكي ماده هكده اشقودريم قره صغ داملنده كجه طريوه تجارم كساده
اولم جقدو دبو طريقت موقع لازم سن بلونه هاوزر انشيله عكريم هان و نه عك
سخطله اقام قلم جوه و موقع مكره صلح تعبيه اولم جقدو -

يديكي ماده قره صغ لور ايقو هوزرلي فارضده ضمان صورته كسه و كدار ايمه جكلده
قره صغ جوار بوظنه نواصده برى و بافود برنقني اياقني قلم نه معاونه ماده
معاونه و مفاهرت ايمه جكلده سناقو اعضاي وقوه باشيلرل سار متصيانا صل
بو شرط رعایت ايدو جكلدي سردار اكرم تجراندقعه ايلم جكلده -

سكرني ماده هه فاصل اوزره قهوه ايدو جاك مسال جريم اتحاد طريوه ايلم
رويت و نسويه اولم جوه و قره صغك اطلاقده كانه له براداره ناك و عواد و زيم
متعلقه موادى رويت و نسويه ايجوه برملوي اولم جوه و اهيتييم برسنه ناك طريوه
بلنده توبه مرضيه سى ملكه ايلديني قعيرم قره صغ اداره سى طوعيدنه طوعول

1279.Ro.30
1/35

باب عالی مراجعت ایدہ جگہ۔

ظہور پنجمی مادہ لہجہ پر قابلیا مائوریہ سلطنت سبہ لفظ نہ و بظاہر بریسا یورپی
محل اولیٰ یعنی حالہ قرہ صغیر کیرہ یہ جات و خلافتہ حرکت ایدنر مطلقا طرد
و اعادہ قلم جگہ۔

اولیٰ پنجمی مادہ قرہ صغیر تجرید کیرہ ممالک محمودہ شہانہ ناک لہر قلم کیرہ
کلمہ مازونہ اور جہ و بوقبلہ اولادہ بوقبلہ دولت علیہ ناک ہائینی اللہ
بولنہ جگہ۔

اولیٰ پنجمی مادہ اربابہ جرم و ضیانتہ لفظ نہ بالمقابلہ طرد اوصاف اسکی
اور زیم طریقیہ لفظ نہ ملو زیم تسلیم قلم جگہ۔

اولیٰ پنجمی مادہ پنم مقالہ بالمثل اسکی اور زیم اشیا سروقہ رد و اعادہ
قلم جہ و سارقہ تادیب اولیٰ جگہ۔

اولیٰ اوصافی مادہ لفظہ اسر سناک سبیلک کلمہ اولیٰ نہ مملکتی جانبہ
اعادہ اولیٰ و ملتہی رعایا لک قابلہ برابر اربع قلمی مقرر۔

اولیٰ در پنجمی مادہ قرہ صغیر انودلق و بونہ و ہسک حدودی

اوزرنده قلم و ساز کون استکمان انسا ایلیم یه جکلینی قلمه ایده جکلرد

محل اصفا
عمر

مور اصفا وه صغ ولادینسی جانبا باعالیده تکلیف اوظنه و بالاد مور مواده

مذبح بوظنه شرایط بنماط قبوله اید - $\text{حکم الله علیکم فیما بینکم}$ محل اصفا
صفحه

قیمت و نظیم اوظنه بوظنه نک ترمیمه

سلطنته سیم قریسک قاشتم حافظه باک ایده وه صغ قریسک و بووده و ساند
موسیور یور و مانا یوج اعدای بر جکسی هیننده اصغ ایدرت بر لکریور ایل طفور
سه سنده تشکیل اصفا اولاده قریسونه محظک تقصیه ایلدیم حدود اوزرنده
واقع اراضی مخصوصه مسئله صل و نسو سی صفده اسس فرطات اظه اوزره مواد
ایتمه بالانفاقه قرار دیر شد

برخی ماده دولت علیه ایده وه صغ ملور اوزره و کب شکل ایده قریسونه
بر ریقهتی بد افتاد ایدرت ادر ملوره سه بیشتر ایده جکلر

ایلمنی ماده قریسونه کوردک بوظنه لک ایسا لیا کیم تحریر قلمه صفده

اوضیحی ماده خط حدودک ایلم لوقده قلمه اولاده املاک عثمانو

1279.R.30.

وقرہ مع غولر درہ عدمہ مساوی اظہارہ اور زرہ تقبیلہ قلمہ جوہ اربابہ و قوف
 معرفتہ نمبہ و تقبیر ایندر رکنہ صکرہ قوسیونہ لافندہ ویریلہ جاک قرار
 میبشیم اصحابا بنفندہ مبادلہ اظہارہ جوہ و تخمینندہ تفاوتہ اولدینجی صکرہ قوسیونہ
 فصل نزاع ایده جلد۔

در دینی ماده مبادلہ خارجندہ قلمہ جوہ املاک فروضہ ایده جلد۔

بشیمی ماده بیات سزینور الی سز و بیات سزینور الی لحدہ سنہ درندہ
 تشکیل اظہارہ قوسیونہ تحفظات انکای مابورینندہ بر شکیصک بد قوسقندہ
 لکنہ نوع املاک بولغندہ ای اولد شیمی املاک مکرورہ ناک سحریمک
 قوسیونہ نردندہ منفرد صحیحی مینویب املاک مکرورہ اصحابا بنفندہ مبادلہ
 اظہارہ جوہ و مبادلہ مکملہ اولدینجی صکرہ فروضہ اولنوب تنفوضہ اولدنه طرف التیمی
 ماده تقبیلہ اظہارہ صورتلم تقبیر قلمہ جوہ معجلہ یا اعصه ایده جلد و بونایرینندہ
 صکرہ اشراط فیصله بد آفره کجه املاک کلیمی معجلہ مافورده منفرد اضریم اعاده
 اولدنه استرداد قلمہ جلد۔

التیمی ماده معاملات مکرورہ یا تسهیل ایچونه سلطنته سیم ایله قره صخر
 اداره سی املاکن فروضه ای ندرده کندولریم منسوب اولدک حذریتمی

تضمینہ اینک تفعہ اید۔ واسیو املاک ضامنہ طرفہ ملار لطفہ نادیم اوشہ اولادہ
میانک تفعہ سن یکدیگرہ اعصہ بکجد۔ اولہ صفہ۔

بہجی مادہ املاک فکدرہ ناک لہر برینک فوضہ و باضود مبارک سیمونہ
ایک شہ اولادہ طرفہ قیسری بندہ بر۔ فوضہ تنظیم قلوب بعدلا رضا
مبارک اولہ صفہ۔

کرتجی مادہ ایدورہ کوردورلو باکٹاشفی دفعہ اولادہ اورزہ کرن عثمانلو و کرن
قہ معلودہ اولادہ اصحابہ املاک صفونہ تفریح لرینی فارغ اولادہ داز برینہ
خبر وقیسری رضی انضا بندکہ صک بندندہ مبارک اولہ صفہ۔

ظہورجی مادہ اشو نیک منی صاحبہ ملک لانا اورزہ وقیسری
امضاری ایسا با عروقبہ خبر قلم جوہ و منہ سندہ صاحبہ ملکات نہ صورتہ
صہ تفریحی فارغ اولادہ درج و تفریح اولہ صفہ۔

اونجی مادہ راعہ صالح ترلا و باعجم و جبار و خانہ و آضور و مغارہ و درگنہ
وامثال افرادہ عائدہ املاکہ نہ عد اولہ صفہ۔

اولہ بہجی مادہ جبال اورزندہ کدغال ایلہ اورمانہ و صورعیمی عائدہ

1279 Ra. 30.

4

1/35
بئد ایللم نر ببارله دنه چ فوضته اولمضیره بکد بکده ترک اولم بجه.

اوله ایلمی ماده بیات سکر بوز الی فقوز سیه قوسونه نخلیه ناک
تویضانه سناک ملاضه فانه سده عقالو وق صعلون سترک اروس
کوستریلانه رعی داورمانه وصولر ماده سجه املکامده مستنا طوبیلر بجه.

اوله اویلمی ماده تویضانه کلهزه کوستریلانه صودر اوزرنده واقع
بعضه کلسار لر قیناک بالاشتراک استعماله مخصوص اولم بجه.

اوله دردیلمی ماده فوضته ویامبارله اماننه اولانه املاک در حال
تصفیه سترک اولم بجه ایرج اوسنه کومصولات زراعت عاند اولم بجه.

اوله ایلمی ماده قوسونه بالذات کلمیه جلیت اولانه اصحاب املاک وکیل
تصیه ایدیه وکالت ماده سی ایلم بجه له اثبات قلم بجه.

اوله ایلمی ماده وکیللر فرغی قضمه دیره جلیت سده سجه در طرفنده
رضی امضا اویلمی بالذات اصیل طرفنده دیشله کی معول بر اولم بجه.

اوله ایلمی ماده صودر سترکی اصراع کلنده صه سده اعمال

Beyazıt
Genelkurul Kurulu
(Prof. Dr. Celal DAYIÇININ
terekesinden intikal etmiştir.)

دنجید قلم جمع و بنویسید چون ۵۷۷ و کرج و قلم و صوبه لوزمان طرفیه
 اهالیسی نقل ایده جلد و خط حدودی ایدرم ههجه برکون یا کشفه و بناغ
 و معارضه محل قائم جمع صورتده تقبیه و تجید ایلک اوزره ایجاب ایدر ای
 منوط نشالر کز اوله صفی مثللو اودلر ههجه کدر صف اوله بقدر و نشارک
 عمالو طوبراقم ناطا اولانه طرفی ترکیم و قه صف طرفی و انتره جمله ایدر قلم بقدر

اوله کدرنجی ماده قیسوله اشبورایی طرفیه اهالیسی تبلیغ ایدر ایدرم
 ههجه برکون اعتداله محل قائم اوزره قار واقعات الهیننی تقصیح ایده جات
 و قیسونک اجرات واقعه رعایت و انشار و کز اوله اوله حدود
 نشارنی محظوم اعنا ایلدینی کدوریم تبیه واقعه ایلیم کلمه اشبور ضبطه
 سینته و بیات کدیور انتمه درده سنه ایلیم سنه ایلیم سنه تنظیم قلمه
 قه صف و از ضبطه ناک برجه سید

بر طرفه جانب با عکیده تقبیه و ترخیصی جوریلده دار شویک شیش عطفونلو
 مصون باث طرفیه تجاره نشای حادلو سرور اقدی و فیزی و دیگر طرفه
 قه صف و لادیه سنک ملور مخصوصی ساتو موسیو ایلیا بلا منج و قیودنه
 بیو و جی خط اوله قری حاکمه خارجیه ناطری ایتلو و وضو عالی باث طرفیه

1279.Ra.30.

بیکه کانه سلطانه عالمده عطفه اعطاه قهسونه سلطنت سیم قهسیری
صافه بک ابد قره صغیر قهسیری موسیوزوروماتا نیوجات بک کزینوزنیم
دره سیم سی ماسک اوینده صغیر اوده کزیندی شملی تنظیم وارضه
ایندکری مضطرب فرشته وطلعه و مواد سدره سیم مذکره اهلده قضاک اعلیای
کامله قضیه قلوب مضطرب مکرره ناک افراسنده کبی حکم وقره اهلده اوزره
تزیلا اشبوسضطرب ناک تنظیمه وار ویشتر سالفالذکر صغیر مضطرب سی
امکانک موقع اجراء قوامی کجسته مقرر اولاه اساسه توفیقا افراده
عانه اراضی واملاکک مبارکه سی و تضمینات مقررینک تعیینی و مضطرب
مکرره ناک اوده بر و اوده ایلمی بندری امکانک اجراسی قصه صدمه زیات
کله بک شهر نیسانه اندسته باشلانیده بلمک اوزره بر قهسونه
مخلط تشکیله قرار ویرله کزینک بک کزینوزنیم سکرست سرتیره بلمک
کزنده دول مقام مانوری دهن مظلوم یعنی ماله تشکیل اوظه قهسوناک
تنظیم ایتمه اولیعی فریضه ابد تعریفنامه معاینه اوله قره باغالی ابد قره صغیر
ولادیه سناک بعد المراجعه فریضه مکرره سرفر ابد کوسریلویب التمس
یدی نومو ابد رقم ویسویعباده التمس کزینوزنیم واقع سربینا غلجک
طریضه التمس لخصه نومولی یا نوه غومیلایم مور ابدله وظه وصدود

Prof. Dr. Cahit BAYRAM
terekkesinden intikal ettikten sonra

تعیین قبول و تصدیق قاضی و مع ما فیہ قه صخر مقولہ سر بر بنا غلا و کیم؟
نه فان و نه الم سائ اننا اولیمه صحن نقه ابقایله و بنو صیما به بوظان
عقالوقه سناک در مال لهدم امانی و بود غوریم ایلد اشور بینه واقع
ولیم و مالو بر دو ^{اعتبار} غلیمه متفرع سائل کلیمه قه غلورک صیما مکوره به
تصرف موقوفه کالاولک بلا مانع و زامم استفاده ایتلی و اراضی و با خود
موصولانیم طرح اوله صحره و تکالیف سائ به استوره به بوظان مکوره به
دولته علیه به نایب و تسلیم ایتلی وضعیت انفاصه ال ایله قرار ویرایشه
اشو ضبط بیان کز یوز القمه الی سخی تیره اولناک یکلمی التبتنه
در عادتده ایلن سخی اوله رفه نظیر قاضی

Zafer GÖLEN

RESİMLER

Resim 1: Rumeli Ordu Müşiri Ömer Lütfi Paşa Latas. Kaynak: Sedes, *a.g.e.*, s. 52.

Resim 3: Danilo Petrovic Njegos (1697-1735) Kaynak: <http://www.njegos.org/petrovics/petrovics.htm>.

Resim 2: Bosna Ordu Komutanı Derviş Paşa. Kaynak: Sedes, *a.g.e.*, s. 92.

Resim 4: Petar I Petrovic Njegos (1782-1830) Kaynak: <http://www.njegos.org/petrovics/petrovics.htm>.

Resim 5: Petar II Petrovic Njegos (1830-1851) Kaynak: <http://www.njegos.org/petrovics/petrovics.htm>.

Resim 7: İşkodra Antlaşması'nda sorun olan Vladika Nikola'nın babası Mirko Petrović. Kaynak: Strangford, *a.g.e.*, s.149.

Resim 6: Danilo (1852-1860) Kaynak: <http://www.njegos.org/petrovics/petrovics.htm>.

Resim 8: Nikola (1860-1918) Kaynak: <http://www.njegos.org/petrovics/petrovics.htm>.

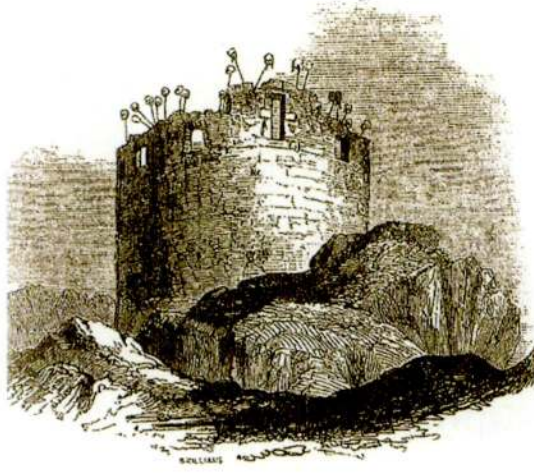

UNDER THE TREE AT CRISJE

Resim 9: Riyeka Savaşı sonrasında Vladika Nikola'nın Çetine'de Karadağlı şeflerle yaptığı toplantı. Kaynak: Mackenzie-Irby, *a.g.e.*, Volume:II, s. 243.

Resim 10: Temmuz başında sert çatışmaların yaşandığı Ostrog Manastırı ve çevresi. Kaynak: Wilkinson, *a.g.e.*, Volume: I, s. 528.

Resim 11: Kafatası Kulesi. Kaynak: Wilkinson, *a.ge.*, Volume:I, s. 512.

Resim 12: 1863'de Karadağ'ın idare merkezi Çetine. Kaynak: Strangford, *a.ge.*, s. 141.

Resim 13: Üçüncü Rütbe Mecidi Nişanı. Kaynak: Eldem, *a.ge.*, s. 194.

Resim 14: Dördüncü Rütbe Mecidi Nişanı. Kaynak: Eldem, *a.ge.*, s. 194.

Resim 15: Beşinci Rütbe Mecidi Nişanı. Kaynak: Eldem, *a.ge.*, s. 194.

Resim 16: Karadağ Madalyası.
Ön Yüz. Kaynak: Eldem, *a.g.e.*, s.
247.

Resim 18: Karadağ tarafından
bastırılan "1862 Cesaret Madalyası"
ön yüz. Kaynak, Mehmed Subhî,
a.g.e., s. 80, 91, Levha: 5; <http://www.medal-medaille.com>.

Resim 17: Karadağ Madalyası.
Arka Yüz. Kaynak: Eldem, *a.g.e.*, s.
247.

Resim 19: Karadağ tarafından
bastırılan "1862 Cesaret Madalyası"
arka yüz. Kaynak, Mehmed Subhî,
a.g.e., s. 80, 91, Levha: 5; <http://www.medal-medaille.com>.

Zafer GÖLEN

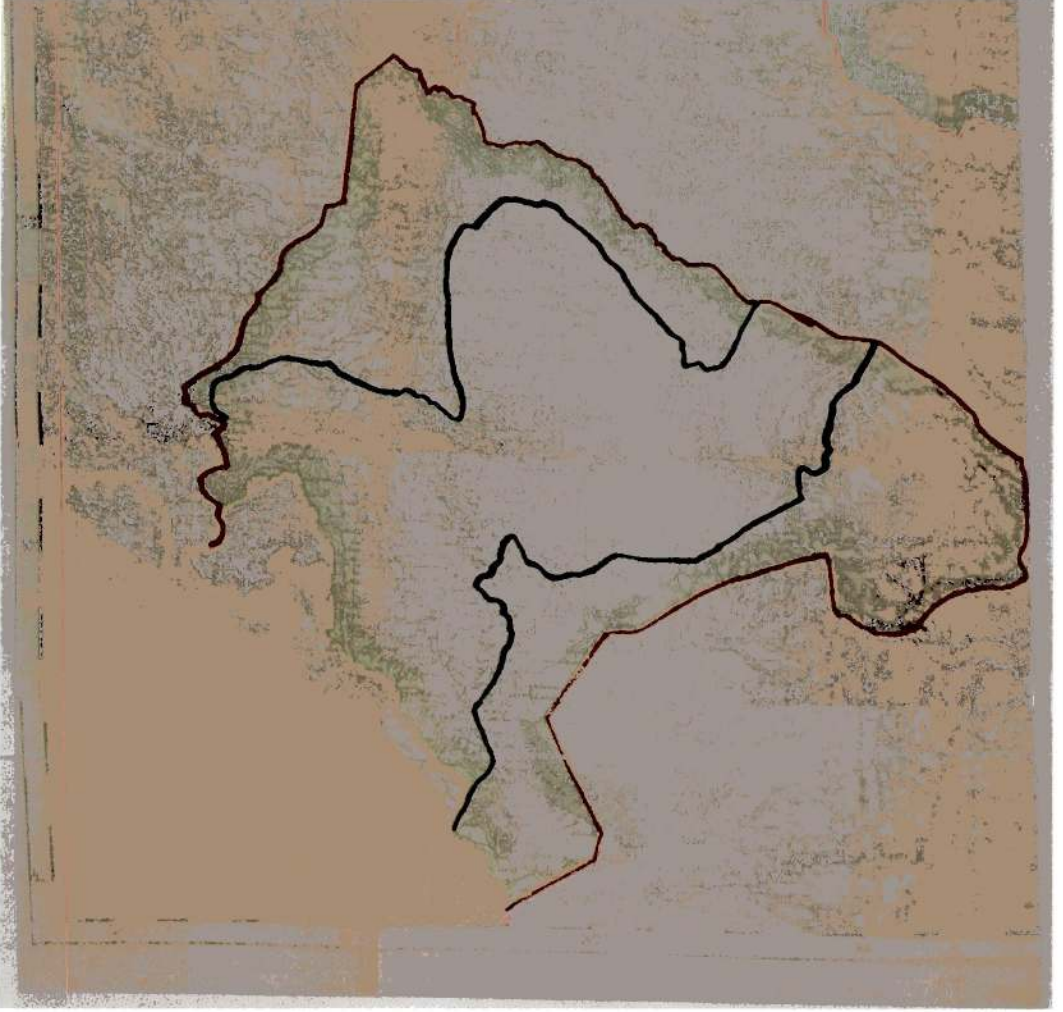
HARİTALAR

Harita 1: 1862 Karadağ Seferi'nde Askeri Hareketliliğe Sahne olan yerler (Detay). Erkân-ı Harbiye Dâiresi, 1291, Kaynak: Milli Kütüphane: *HRT 1994 D 1851*, Demirbaş No: 2961.

Harita 2: 1862 Karadağ Harekâtını anlatan Karadağ Haritası. Kaynak: Milli Kütüphane: HRT. 1994 D 1077, Demirbaş No: 2148.

Harita 4: Karadağ'ın Nihai Sınırları (Detay). Haritada Karadağ dahilindeki yeşil sınırlar 1862'den sonra elde ettiği toprak kazanımlarını gösterir. Friedrich Handtke, *Special-Karte Der Fürstenthümer Serbien und Montenegro*, Glogau-Verlag von Carl Flemming 1878, Kaynak: Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi: A.5925-1878.

